

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΛΑΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ | ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Κώδικας Συμπεριφοράς κατά του Ρατσισμού και των Διακρίσεων & Οδηγός Διαχείρισης και Καταγραφής Ρατσιστικών Περιστατικών

ΑΝΤΙΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

Κώδικας Συμπεριφοράς κατά του Ρατσισμού και των Διακρίσεων & Οδηγός Διαχείρισης και Καταγραφής Ρατσιστικών Περιστατικών

Συγγραφική Ομάδα:

Δρ Έλενα Παπαμιχαήλ, Λειτουργός Εκπαιδευτικού Προγραμματισμού Α', Παιδαγωγικό Ινστιτούτο,

Υπουργείο Παιδείας, Αθλητισμού και Νεολαίας, papamichael.e@cyearn.pi.ac.cy

Καθηγητής Μιχαλίνος Ζεμπύλας, Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου, m.zembylas@ouc.ac.cy

Για τη συμβολή τους στη διαμόρφωση της Α' έκδοσης της Αντιρατσιστικής Πολιτικής ευχαριστούμε ιδιαίτερα το Γραφείο Επιτρόπου Διοικήσεως και συγκεκριμένα τον Επικεφαλής και τη Λειτουργό της Αρχής Κατά των Διακρίσεων, κ. Άριστο Τσιάρτα και κ. Θέκλα Δημητριάδου (www.no-discrimination.ombudsman.gov.cy) κατά το έτος 2016.

Σχεδιασμός εντύπου: Έλενα Ηλιάδου, Λειτουργός Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Γλωσσική Επιμέλεια: Μαριάννα Χριστόφια - Παλάτου, Λειτουργός Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Γενικός Συντονισμός: Πέτρος Γεωργιάδης, Συντονιστής Υπηρεσίας Ανάπτυξης Προγραμμάτων

Α' Έκδοση 2016

Β' Έκδοση 2025

Εκτύπωση: Inkspire Press Ltd

© ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΝΕΟΛΑΙΑΣ

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΚΥΠΡΟΥ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

ISBN: 978-9963-0-1576-4

$$\begin{array}{r} 139 \\ + 445 \\ \hline 584 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 144 \\ + 557 \\ \hline 701 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 306 \\ + 489 \\ \hline 795 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} 144 \\ + 557 \\ \hline 701 \end{array}$$

Εισαγωγή

Το σχολικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από πολλαπλές μορφές ετερότητας (εθνικότητα, εμφάνιση, φύλο, σεξουαλικός προσανατολισμός, ταυτότητα φύλου, πολιτισμικό και κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο, αναπηρία κ.ά.), που έχουν δικαίωμα στην αναγνώριση, στον σεβασμό και στην προστασία. Σε αυτές τις συνθήκες, είναι σημαντικό να διασφαλιστεί, για όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας, ένα περιβάλλον ασφάλειας, ανεκτικότητας, σεβασμού της διαφορετικότητας, μη διάκρισης και ισότητας, όπου όλοι οι μαθητές και μαθήτριες μπορούν να απολαύσουν στο μέγιστο τις εκπαιδευτικές ευκαιρίες που τους προσφέρονται.

Σε ένα τέτοιο περιβάλλον, οποιαδήποτε εκδήλωση ρατσιστικής συμπεριφοράς πρέπει να εντοπίζεται, να αναγνωρίζεται και να αντιμετωπίζεται **έγκαιρα και αποφασιστικά**. Σε αντίθετη περίπτωση, η συμπεριφορά αυτή και η απουσία αντιμετώπισής της, πληγώνει τα θύματα, όχι μόνο ως άτομα, αλλά και ως μέλη της ομάδας εναντίον της οποίας στρέφεται, ενώ επιφέρει σοβαρές επιπτώσεις σε ολόκληρη τη σχολική κοινότητα. Οι αντικοινωνικές συμπεριφορές έχουν αρνητικές συνέπειες και για τα παιδιά που τις εκδηλώνουν, τα οποία συχνά βιώνουν τον αποκλεισμό ως αποτέλεσμα των συμπεριφορών τους και των οποίων η έγκαιρη και ουσιαστική στήριξη αποτελεί επένδυση στο μέλλον τους και της κοινωνίας γενικότερα. Η δημιουργία ενός, απαλλαγμένου από τον ρατσισμό, σχολικού περιβάλλοντος συμβάλλει ουσιαστικά στην οικοδόμηση μιας κοινωνίας δικαιοσύνης. Το μήνυμα της αντιρατσιστικής πολιτικής είναι ξεκάθαρο: η δημιουργία ενός αυθεντικά συμπεριληπτικού σχολείου, που δεν περιορίζεται στη ρητορική της ένταξης μόνο για τις ομάδες που μπορεί να στοχοποιούνται λόγω διαφορετικότητας, αλλά ενός σχολείου που διαμορφώνει συνθήκες πραγματικής συμμετοχής και στήριξης για όλα τα παιδιά, μέσα από κατάλληλες παιδαγωγικές πρακτικές.

Ο ρατσισμός αφορά στο κάθε σχολείο, στον κάθε μαθητή, στην κάθε μαθήτρια, στον/στην κάθε εκπαιδευτικό, στους γονείς και οικογένειες και, κατ' επέκταση, σε ολόκληρη την κοινωνία. Είναι υποχρέωση όλων μας να βεβαιωθούμε ότι όλα τα πρόσωπα απολαμβάνουν στο βέλτιστο το αγαθό της παιδείας, χωρίς διακρίσεις και χωρίς εκφοβισμούς. Την ίδια στιγμή, υποχρέωσή μας είναι να παροτρύνουμε και να ενθαρρύνουμε τους δέκτες οποιασδήποτε ρατσιστικής συμπεριφοράς ή διακρίσεων **να το καταγγέλλουν**, προστατεύοντάς τους από τυχόν δυσμενείς συνέπειες. Δημιουργούνται, έτσι, παράλληλα, συνθήκες εμπιστοσύνης για διερεύνηση των περιστατικών, βελτιώνονται οι συνθήκες μάθησης και αναβαθμίζεται το σύνολο της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η εφαρμογή της αντιρατσιστικής πολιτικής αποτελεί μέσο διαμόρφωσης κουλτούρας σεβασμού, ανάπτυξης της ενσυναίσθησης και αναγνώρισης θετικών κοινωνικών συμπεριφορών.

Τόσο σε επίπεδο θεωρίας όσο και πράξης είναι ευρέως αποδεκτό ότι το ουσιαστικότερο μέτρο πρόληψης και καταπολέμησης των διακρίσεων, της μισαλλοδοξίας και του ρατσισμού είναι η ανάπτυξη και συστηματική εφαρμογή συγκεκριμένης και ξεκάθαρης πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσε-

ων σε επίπεδο σχολείου¹. Η ανάπτυξη και εφαρμογή ενός τέτοιου Κώδικα ανταποκρίνεται σε σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) προς όλα τα μέλη-κράτη², συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου. Στο πλαίσιο αυτό, το Υπουργείο Παιδείας, Αθλητισμού και Νεολαίας θεσμοθέτησε από το 2016 λεπτομερείς προδιαγραφές για την ανάπτυξη και εφαρμογή ενός **Κώδικα Συμπεριφοράς Κατά του Ρατσισμού (Κώδικας)** και ενός **Οδηγού διαχείρισης και καταγραφής ρατσιστικών περιστατικών (Οδηγός)** για τα σχολεία Δημοτικής, Μέσης Γενικής και Μέσης Τεχνικής και Επαγγελματικής Εκπαίδευσης και Κατάρτισης. Η διαχείριση των διακρίσεων και ρατσιστικών συμπεριφορών στο σχολείο αποτελεί υποχρέωση των σχολείων στη βάση του περί της Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Ενδοσχολικής Βίας Νόμου του 2020³. Επιπλέον, το Υπουργικό Συμβούλιο αποφάσισε τη θεσμοθέτηση και παρακολούθηση της εφαρμογής της Αντιρατσιστικής Πολιτικής⁴.

Η ECRI χαρακτήρισε ως βέλτιστη πρακτική την πρωτοβουλία αυτή του ΥΠΑΝ στην Πέμπτη Έκθεση για την Κύπρο⁵. Εντούτοις, στην Έκτη Έκθεση για την Κύπρο, η ECRI διαπιστώνει ότι η πολιτική δεν εφαρμόζεται καθολικά και συνιστά στις αρμόδιες αρχές να λάβουν αποφασιστικά μέτρα για να διασφαλίσουν την αποτελεσματική εφαρμογή της, διασφαλίζοντας ότι η αναφορά ρατσιστικών περιστατικών αναγνωρίζεται ως κάτι θετικό⁶.

Η παρούσα έκδοση αποτελεί το αναθεωρημένο και επικαιροποιημένο έγγραφο της εν λόγω πολιτικής. Η υποχρέωση των σχολείων για εφαρμογή της συνάδει πλήρως με τους κανονισμούς λειτουργίας των Δημόσιων Σχολείων Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης⁷.

¹ Gorski, P. (2020). Antiracist Education in and out of Schools, Palgrave Macmillan; Diem, S., & Welton, A.D. (2020). Anti-Racist Educational Leadership and Policy: Addressing Racism in Public Education (1st ed.). Routledge; Foster Walters, S.W., Diem, S., Welton, A.D., Iverson, D. (2024). Anti-Racist Policy Decision-Making in Schools: A Framework to Root Out Racism in Education. In: Beasy, K., Maguire, M., te Riele, K., Towers, E. (eds) Innovative School Reforms. Education, Equity, Economy, vol 11. Springer, Cham; Arneback, E., & Jämte, J. (2021). How to counteract racism in education – A typology of teachers’ anti-racist actions. Race Ethnicity and Education, 25(2), 192–211; Welton, A. D., Owens, D. R., & Zamani-Gallaher, E. M. (2018). Anti-Racist Change: A Conceptual Framework for Educational Institutions to Take Systemic Action. Teachers College Record, 120(14), 1-22; Diem, S., E. Iverson, D., Welton, A. D., & Walters, S. W. F. (2024). A Path Toward Racial Justice in Education: Anti-Racist Policy Decision Making in School Districts. Educational Policy, 38(7), 1526-1562.

² ECRI General Policy Recommendation N°10 on combating racism and racial discrimination in and through school education - adopted on 15 December 2006 - <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/recommendation-no.10>

³ Ο περί της Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Ενδοσχολικής Βίας Νόμος του 2020 (Ν. 185(I)/2020) Ε.Ε., Παρ.Ι(Ι), Αρ.4793, 15/12/2020 και Ο περί της Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Ενδοσχολικής Βίας (Τροποποιητικός) Νόμος του 2024 (Ν. 100(I)/2024) Ε.Ε., Παρ.Ι(Ι), Αρ.438, 26/7/2024 https://sch.cy/mc/1056/peri_prolipsis_kai_antimetopisis_endoscholikis_vias_nomoi_2020_2024_enopoiisi.pdf

⁴ Απόφαση Υπουργικού Συμβουλίου αρ. 95.448, ημερ. 1/11/2023 - [https://www.cm.gov.cy/cm/cm.nsf/All/89FAC1EFF28918FAC2258B640029C461/\\$file/95.448.pdf?OpenElement](https://www.cm.gov.cy/cm/cm.nsf/All/89FAC1EFF28918FAC2258B640029C461/$file/95.448.pdf?OpenElement)

⁵ <http://rm.coe.int/fifth-report-on-cyprus-greek-translation-/16808b563d>

⁶ <https://rm.coe.int/ecri-6th-report-on-cyprus-translation-in-greek-/1680aa6878>

⁷ Οι περί Λειτουργίας των Δημόσιων Σχολείων Δημοτικής Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2024 και 2025 - Ανεπίσημη ενοποίηση (Κ.Δ.Π. 168/2024, Κ.Δ.Π. 127/2025) και Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 3.

Από τους/τις Διευθυντές/Διευθύντριες των Δημοτικών Σχολείων, Γυμνασίων, Λυκείων και Τεχνικών Σχολών αναμένεται:

- να βεβαιώνονται ότι η πολιτική είναι γνωστοποιημένη και προσβάσιμη σε όλους τους αρμόδιους φορείς, τους/τις εκπαιδευτικούς, τους μαθητές, τις μαθήτριες και τις οικογένειές τους (μέσα από τοποθέτηση αφισών στο σχολείο, αποστολή ενημερωτικού φυλλαδίου στις οικογένειες, διοργάνωση ημερίδας/εκδήλωσης ενημέρωσης κ.λπ.).
- να ορίσουν ένα άτομο από τη Διευθυντική Ομάδα ως το άτομο με ειδικά καθήκοντα για τη διαχείριση ρατσιστικών περιστατικών (Υπεύθυνη/Υπεύθυνος Εκπαιδευτικός) και να ενημερώσουν όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας και τις οικογένειές τους για τα καθήκοντά και τον ρόλο της/του
- να βεβαιώνονται ότι ο/η Υπεύθυνος/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός με ειδικά καθήκοντα για τη διαχείριση ρατσιστικών περιστατικών είναι μέλος της Επιτροπής Αγωγής Υγείας και Πρόληψης της Ενδοσχολικής Βίας, η οποία συστήνεται στη σχολική μονάδα, σύμφωνα με τους Περί Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Ενδοσχολικής Βίας Νόμους του 2020 και 2024 (Άρθρα 4 και 5) και τους περί Λειτουργίας των Δημόσιων Σχολείων Δημοτικής Εκπαίδευσης Κανονισμούς του 2024 και 2025 (για τη Δημοτική Εκπαίδευση).
- να βεβαιώνονται ότι όλα τα μέλη του προσωπικού του σχολείου γνωρίζουν τις υπευθυνότητές τους σε σχέση με την αντιρατσιστική πολιτική
- να βεβαιώνονται ότι η αντιρατσιστική πολιτική προωθείται και οι διαδικασίες που προβλέπει εφαρμόζονται με συνέπεια και σταθερότητα
- να λαμβάνουν όλα τα απαραίτητα μέτρα προστασίας των θυμάτων ρατσιστικών περιστατικών
- να λαμβάνουν τις απαραίτητες αποφάσεις και δράσεις σε περιπτώσεις ύπαρξης ή διερεύνησης ρατσιστικών περιστατικών που αφορούν άτομα του σχολείου, όπως προνοείται από τον Οδηγό διαχείρισης και σύμφωνα με τους κανονισμούς λειτουργίας των δημόσιων σχολείων
- να παρακολουθούν την εφαρμογή της αντιρατσιστικής πολιτικής και να συζητούν την εξέλιξη και τρόπους βελτίωσής της σε ώρα συνεδρίας προσωπικού
- να ενημερώνουν τον/την Επιθεωρητή/Επιθεωρήτρια του σχολείου για την εφαρμογή της αντιρατσιστικής πολιτικής
- να συμπληρώνουν ηλεκτρονικά την ετήσια αναφορά για τα ρατσιστικά περιστατικά που διερευνήθηκαν και αντιμετωπίστηκαν στο σχολείο με βάση της οδηγίες σχετικής εγκυκλίου που αναρτάται προς το τέλος κάθε σχολικής χρονιάς.

Τονίζεται ότι η αναφορά των περιστατικών **δεν αποτελεί και δεν εκλαμβάνεται ως αδυναμία των σχολείων**. Τουναντίον, αποτελεί έμπρακτη απόδειξη της ικανότητας και αποφασιστικότητάς τους για αντιμετώπιση των περιστατικών και λήψη διορθωτικών μέτρων, ενεργώντας προς όφελος ολόκληρης της

σχολικής κοινότητας και των δικαιωμάτων των μελών της. Τα σχολεία που θα προβαίνουν σε αναφορές ρατσιστικών περιστατικών δεν θα εκτίθενται και δεν θα έχουν καμία δυσμενή συνέπεια. Η αναφορά των περιστατικών καλύπτεται από τον Νόμο για την Προστασία Δεδομένων Προσωπικού Χαρακτήρα (GDPR)⁹.

Η αντιρατσιστική πολιτική του ΥΠΑΝ αποτελείται από δύο μέρη:

- **Τον Κώδικα Συμπεριφοράς Κατά του Ρατσισμού και των Διακρίσεων**, ο οποίος στοιχειοθετεί την αναγκαιότητα για την ανάπτυξη και εφαρμογή του Κώδικα και παρέχει το θεωρητικό υπόβαθρο. Περιλαμβάνει τον σκοπό και τους στόχους της αντιρατσιστικής πολιτικής και τις υπευθυνότητες και δεσμεύσεις που απορρέουν από αυτήν για όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας.
- **Τον Οδηγό διαχείρισης και καταγραφής ρατσιστικών περιστατικών**, ο οποίος παρουσιάζει τα βήματα διαχείρισης ρατσιστικών περιστατικών και τον Πίνακα Παιδαγωγικών Μέτρων. Περιλαμβάνει το έντυπο αναστοχασμού και τα έντυπα καταγραφής ρατσιστικού περιστατικού και Ετήσιας αναφοράς ρατσιστικών περιστατικών.

Πέρα από την εφαρμογή της αντιρατσιστικής πολιτικής σε επίπεδο ολόκληρου του σχολείου, το μάθημα Αγωγής Υγείας και η εφαρμογή του Προγράμματος Σπουδών Αγωγής Υγείας μπορεί να αξιοποιηθεί διαθεματικά από όλα τα γνωστικά αντικείμενα, με στόχο την πληροφόρηση, συζήτηση, ανάλυση, εφαρμογή και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων της υιοθέτησης του Κώδικα. Μπορεί επίσης να συμβάλει στην υλοποίηση επιπρόσθετων δραστηριοτήτων που στοχεύουν στην αναγνώριση και αποδόμηση στερεοτύπων, όπως επίσης και στην αναγνώριση και αντιμετώπιση ρατσισμού και διακρίσεων.

Επιπρόσθετες πληροφορίες βρίσκονται **στην ιστοσελίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου για την αντιρατσιστική πολιτική**¹⁰, ενώ για διευκρινίσεις μπορεί να γίνεται επικοινωνία μέσω της σχετικής ηλεκτρονικής διεύθυνσης που αναφέρεται στην ιστοσελίδα.

⁸ ΓΔιευκρινίζεται ότι σε μικρές σχολικές μονάδες, όπου δεν υπάρχει εκπαιδευτικός στη θέση Βοηθού Διευθυντή/Διευθύντριας, τον ρόλο αυτό μπορεί να αναλαμβάνει εκπαιδευτικός.

⁹ [https://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/BC164DACC4ECF6A9C225820A004B00D6/\\$file/%CE%93%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82%20%CE%9A%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%20%CE%94%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD_el.pdf](https://www.dataprotection.gov.cy/dataprotection/dataprotection.nsf/BC164DACC4ECF6A9C225820A004B00D6/$file/%CE%93%CE%B5%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82%20%CE%9A%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CE%BD%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82%20%CE%B3%CE%B9%CE%B1%20%CF%84%CE%B7%CE%BD%20%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%20%CE%94%CE%B5%CE%B4%CE%BF%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CF%89%CE%BD_el.pdf)

¹⁰ https://www.pi.ac.cy/pi/index.php?option=com_content&view=article&id=1429&Itemid=448&lang=el

Κώδικας Συμπεριφοράς Κατά του Ρατσισμού και των Διακρίσεων

Αναγκαιότητα

Το σχολικό περιβάλλον χαρακτηρίζεται από πολλαπλές εκφάνσεις ετερότητας, όπως διαφορετικές εθνικότητες, γλώσσες, θρησκείες, κουλτούρες, σεξουαλικό προσανατολισμό και ταυτότητα φύλου, πεποιθήσεις, κοινωνικοοικονομικό υπόβαθρο και αναπηρίες. Η συνάντηση όλων των μαθητών και μαθητριών στο πλαίσιο του σχολείου εμπλουτίζει το εκπαιδευτικό σύστημα. Παράλληλα, το σχολείο καλείται να διαχειριστεί διακρίσεις και ρατσιστικές συμπεριφορές εντός και εκτός του σχολικού περιβάλλοντος.

Αριθμός ερευνών στο κυπριακό εκπαιδευτικό σύστημα έχουν αναγνωρίσει πολλαπλές λειτουργίες του ρατσισμού και των διακρίσεων στη σχολική καθημερινότητα σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης, τονίζοντας την ανάγκη για επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε αυτά τα θέματα αλλά και την ανάγκη δημιουργίας και εφαρμογής πολιτικής κατά του ρατσισμού και των διακρίσεων σε όλα τα επίπεδα της εκπαίδευσης (ενδεικτικά βλ. Ζεμπύλας¹¹, Θεοδώρου¹², Παπαμιχαήλ¹³, Σπύρου¹⁴, Stevens¹⁵, Nikolaou¹⁶, Συμεού¹⁷, Παπαδοπούλου¹⁸, Χαραλάμπους¹⁹, Χατζησωτηρίου²⁰, Αλέκου²¹, Shoshilou²², Παρτσή²³).

Πέρα από τη νομική²⁴, πρακτική και ηθική υποχρέωση του σχολείου να διατηρεί ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον με ίσες ευκαιρίες, χωρίς διακρίσεις και αποκλεισμούς, η ανάπτυξη και η εφαρμογή ενός Κώδικα Συμπεριφοράς Κατά του Ρατσισμού ανταποκρίνεται σε σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας (ECRI) προς όλα τα μέλη-κράτη, συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου. Συγκεκριμένα, στη Γενική Πολιτική Σύσταση Νο 10²⁵ για την καταπολέμηση του ρατσισμού και των ρατσιστικών διακρίσεων, συστήνεται όπως μέσω της σχολικής εκπαίδευσης καταπολεμηθεί ο ρατσισμός και οι ρατσιστικές διακρίσεις στο σχολείο. Γίνεται εισήγηση όπως αυτό γίνει μέσα από μια μόνιμη πολιτική, που να περιλαμβάνει τη σύσταση ενός συστήματος παρακολούθησης ρατσιστικών περιστατικών, την υιοθέτηση μέτρων προστασίας των θυμάτων και εκπαιδευτικής, κατά βάση, διαχείρισης των περιστατικών. Στα μέτρα αυτά μπορούν να περιλαμβάνονται η επιβολή αυστηρών και ανάλογων κυρώσεων και η υιοθέτηση ενός Κώδικα Συμπεριφοράς Κατά του Ρατσισμού και των ρατσιστικών περιστατικών. Η ECRI συστήνει επίσης όπως επιμορφωθεί όλο το διδακτικό προσωπικό, ώστε να εργάζεται σε ένα πολυπολιτισμικό περιβάλλον ανταποκρινόμενο στις ανάγκες των μαθητών και των μαθητριών με διαφορετικά υπόβαθρα και να ενημερώνεται για θέματα ρατσισμού, ρατσιστικών διακρίσεων, ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των σχετικών νόμων. Σκοπός είναι το διδακτικό προσωπικό να εμποδίζει άμεσες ή έμμεσες εκδηλώσεις ρατσισμού και ρατσιστικών διακρίσεων στα σχολεία, αντιδρώντας έγκαιρα και αποτελεσματικά.

Επιπρόσθετα, η εφαρμογή της Αντιρατσιστικής Πολιτικής του ΥΠΑΝ ανταποκρίνεται σε σειρά διεθνών, ευρωπαϊκών και εθνικών συνθηκών, πλαισίων πολιτικής, στρατηγικών και συστάσεων, τα οποία παρέχουν ένα πλαίσιο για την κατανόηση και την εφαρμογή αντιρατσιστικών πολιτικών στα σχολεία σε όλη την Ευρώπη, δίνοντας έμφαση στη συμπερίληψη, την ποικιλομορφία και την καταπολέμηση των διακρίσεων σε εκπαιδευτικά περιβάλλοντα, όπως:

- ¹¹ Aristidou, X., Zembylas, M., & Charalambous, C. (2024). Manifestations of affective nationalism and representations of national 'others' in literature education: An ethnographic study. *European Educational Research Journal*, <https://doi.org/10.1177/14749041241300633>; Zembylas, M., and L. Loukaidis. 2021. "Affective Practices, Difficult Histories and Peace Education: An Analysis of Teachers' Affective Dilemmas in Ethnically Divided Cyprus." *Teaching and Teacher Education* 97: 103225 <https://doi.org/10.1016/j.tate.2020.103225>; Zembylas, M. (2010). Children's construction and experience of racism and nationalism in Greek-Cypriot primary schools. *Childhood*, 17(3), 312-328.
- ¹² Theodorou, E. (2014) "Constructing the 'Other': Politics and Policies of Intercultural Education in Cyprus", in L. Vega (Ed.), *Empires, Post-Coloniality and Interculturality*, Comparative and Education Society in Europe Series, Rotterdam: Sense Publishers, 251-272; Stavroula Philippou & Eleni Theodorou (2014) The 'europeanisation' of othering: children using 'Europe' to construct 'others' in Cyprus, *Race Ethnicity and Education*, 17:2, 264-290; Theodorou, E. (2010). 'Children at our school are integrated. No one sticks out': Greek-Cypriot teachers' perceptions of integration of immigrant children in Cyprus. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, iFirst, 1-20.
- ¹³ Zembylas, M., & Papamichael, E. (2017). Pedagogies of discomfort and empathy in multicultural teacher education. *Intercultural Education*, 28(1), 1-19. <https://doi.org/10.1080/14675986.2017.1288448>; Papamichael, E. (2008). Greek-Cypriot Teachers' Understandings of Intercultural Education in an Increasingly Diverse Society. *The Cyprus Review* (Special Edition: Migration, Racism and Multiculturalism), 20(2), 51-78.
- ¹⁴ Spyrou, S., Vryonides, M. (2019). Cyprus: Educational Inequalities in a Divided Country. In: Stevens, P.A.J., Dworkin, A.G. (eds) *The Palgrave Handbook of Race and Ethnic Inequalities in Education*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-94724-2_9; Spyrou, S. (2009). Between intimacy and intolerance: Greek Cypriot children's encounters with Asian domestic workers. *Childhood*, 16(2), 155-173.
- ¹⁵ Stevens, P. A. J. Et al (2015), *Minority Students' Responses to Racism: The Case of Cyprus*. *British Journal of Educational Studies*, 64(1), 77-95.
- ¹⁶ Georgios Nikolaou, Chrystalla Kaloyirou & Antonia Spyropoulou (2019), *Bullying and ethnic diversity: investigating their relation in the school setting*, *Intercultural Education*, 335-350.
- ¹⁷ Symeou, L. (2020, December 17). Practice, Policy and Change in the School Education of Roma in Cyprus. *Oxford Research Encyclopedia of Education*. Retrieved 19 Jun. 2025, from <https://oxfordre.com/education/view/10.1093/acrefore/9780190264093.001.0001/acrefore-9780190264093-e-1481>; Symeou, L., Karagiorgi, Y., Roussounidou, E., & Kaloyirou, C. (2009), Roma and their education in Cyprus: reflections on INSETRom teacher training for Roma inclusion. *Intercultural Education*, 20(6), 511-521.
- ¹⁸ Papadopoulou, F. (2019), *Social Disadvantage and the Role of Physical Education and Sport-For-All in Young People at Cyprus and Greece: Discourse of Social Class, Gender and Race*, Canterbury Christ Church University (United Kingdom) ProQuest Dissertations & Theses.
- ¹⁹ Charalambous, C., Zembylas, M., & Charalambous, P. (2020). Reconciliation pedagogies and critical ambivalence in teacher professional development: insights from a case study in Cyprus. *Journal of Peace Education*, 17(2), 208-233. <https://doi.org/10.1080/17400201.2020.1754774>; Charalambous, Constadina & Zembylas, Michalinos & Charalambous, Panayiota. (2016). Diversity and conflict: Negotiating linguistic, ethnic and emotional boundaries in Greek-Cypriot literacy classrooms. *Linguistics and Education*. 35. 50-62. [10.1016/j.linged.2016.05.004](https://doi.org/10.1016/j.linged.2016.05.004).
- ²⁰ Hajisoteriou, C., Karousiou, C., & Angelides, P. (2022). Rethinking interculturalism: Student voices on promoting intercultural school development. *Research Papers in Education*, 37(2), 249-274. <https://doi.org/10.1080/02671522.2020.1748597>; Hajisoteriou, C. (2020) "Migration Policies and Education Responses to Migration in Cyprus: From Intercultural Policy Discourses to 'Trivialised' Multicultural Practices". *2020. Cyprus Review* 32 (1): 31-62 <https://www.cypusreview.org/index.php/cr/article/view/723>; Hadjisoteriou, C. and Angelides, P. (2016), "Intercultural education in situ: Examining intercultural policy in Cyprus in the context of European integration", *Journal for Multicultural Education*, Vol. 10 No. 1, pp. 33-52. <https://doi.org/10.1108/JME-03-2015-0006>
- ²¹ Alecou, A., & Mavrou, J. (2017). Refugees in Cyprus: Local Acceptance in the Past and Present. *Social Sciences*, 6(4), 111. <https://doi.org/10.3390/socsci6040111>
- ²² Shoshilou, P. A., & Vasilou, E. (2016). Teachers reflect on homophobia in the Cypriot education system: A qualitative study. *Journal of LGBT Youth*, 13(1-2), 89-111. <https://doi.org/10.1080/19361653.2015.1087928>
- ²³ Partasi, E. (2011). Experiencing multiculturalism in Greek- Cypriot primary schools. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 41(3), 371-386. <https://doi.org/10.1080/03057925.2010.542035>
- ²⁴ Ο περί της Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Ενδοσχολικής Βίας Νόμος του 2020 (185(I)/2020), https://cyllaw.org/nomoi/enop/non-ind/2020_1_185/full.html και Ο περί της Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Ενδοσχολικής Βίας (Τροποποιητικός) Νόμος του 2024, https://cyllaw.org/nomoi/arith/2024_1_100.pdf
- ²⁵ ECRI General Policy Recommendation No 10 on Combating Racism And Racial Discrimination In And Through School Education (Adopted On 15 December 2006), Strasbourg, 21 March 2007.

- Τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ) των Ηνωμένων Εθνών και συγκεκριμένα τον ΣΒΑ 4 για Ποιοτική Εκπαίδευση, τον ΣΒΑ 10 για Μείωση των Ανισοτήτων και τον ΣΒΑ 16 για Ειρήνη, Δικαιοσύνη και Ισχυρούς Θεσμούς²⁶
- Το Σχέδιο Δράσης της ΕΕ για την καταπολέμηση του ρατσισμού 2020-2025²⁷
- Το νέο στρατηγικό πλαίσιο της ΕΕ για την ισότητα, την ένταξη και τη συμμετοχή των Ρομά (πλήρης δέσμη)²⁸
- Τον Ευρωπαϊκό Χώρο Εκπαίδευσης²⁹
- Τη Σύσταση Συμβουλίου της Ευρώπης CM/Rec(2018)5 για την πρόληψη και την καταπολέμηση του σεξισμού³⁰
- Τη Σύσταση CM/Rec(2018)5 για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω σεξουαλικού προσανατολισμού ή ταυτότητας φύλου³¹
- Τη Σύσταση CM/Rec(2017)9 για την ενσωμάτωση της διάστασης του φύλου στην εκπαίδευση³²
- Την Εθνική Στρατηγική για την Πρόληψη και Διαχείριση της Βίας στο Σχολείο και Σχέδιο Δράσης, 2024 – 2028³³
- Την Εθνική Στρατηγική για την Προστασία και Προαγωγή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων³⁴.

Κατά την εφαρμογή της αντιρατσιστικής πολιτικής λαμβάνονται υπόψη οι ιδιαιτερότητες και οι πραγματικότητες που συνθέτουν την κάθε σχολική κοινότητα, στη βάση, όμως, των βασικών αρχών και στόχων του. Το κάθε σχολείο οφείλει να βρει τους προσφορότερους τρόπους διάχυσης της πολιτικής στα εμπλεκόμενα άτομα: μαθητές/μαθήτριες, εκπαιδευτικούς και οικογένειες, σε γλώσσα κατανοητή ανάλογα με την περίπτωση. Μπορούν, επίσης, να εμπεδωθούν το περιεχόμενο και οι αρχές της πολιτικής με διάφορες εκδηλώσεις και δραστηριότητες.

Θεωρητικό υπόβαθρο

Στην παρούσα πολιτική κάθε αναφορά στους όρους **ταυτότητα, διαφορετικότητα, φυλή, προκατάληψη, στερεότυπο, διάκριση, ρατσισμός, ξενοφοβία, εθνικισμός, μισαλλοδοξία, ομοφοβία, τρανφοβία, μισαναπηρισμός, αντισημιτισμός, μίσος και διακρίσεις κατά των Μουσουλμάνων, εκφοβισμός, ρητορική μίσους, ελλιπής καταγγελία και ρατσιστικό περιστατικό** θα υπονοεί και τους αντίστοιχους ακόλουθους ορισμούς. Γίνεται εισήγηση όπως οι εκπαιδευτικοί ανατρέχουν στους ορισμούς σε κάθε περίπτωση κατά την ανάγνωση της αντιρατσιστικής πολιτικής, για σκοπούς διασαφήνισης.

Ταυτότητα: Η αντίληψη του ατόμου ότι είναι μέλος μια συγκεκριμένης ομάδας ή ομάδων που έχει κάποια κοινά χαρακτηριστικά. Η αντίληψη αυτή συνο-

δεύεται από ανάλογη συναισθηματική και αξιολογική σημασία που αποδίδεται στην ομάδα αυτή και τα χαρακτηριστικά της. Επιπλέον, μπορεί να είναι και η αντίληψη του πώς εκλαμβάνεται ένα άτομο από τους άλλους. Πιθανές διαφορές ανάμεσα στο πώς μια ομάδα ορίζει τον εαυτό της και στο πώς ορίζεται από τους άλλους μπορεί να δημιουργήσουν εντάσεις, συγκρούσεις ή παρανοήσεις. Σύμφωνα με θεωρίες από την κοινωνιολογία και την ψυχολογία, οι ταυτότητές μας (οι οποίες είναι πολλαπλές) οικοδομούνται μέσα από τις πράξεις, τα λόγια, την πολιτική, την κοινωνική ζωή μας. Δηλαδή, σύμφωνα με την επιστημονική κοινότητα, δεν υπάρχει βιολογική βάση στην οποία να ανταποκρίνεται η φυλετική ή εθνική καταγωγή³⁵.

Διαφορετικότητα: Η διαφορετικότητα προκύπτει ή είναι αποτέλεσμα της προοπτικής ή της οπτικής γωνίας που διαφοροποιεί κάποια άτομα από άλλα. Τα στοιχεία που μπορεί να αποτελέσουν κριτήρια διαφοροποίησης ενός ατόμου ή ομάδας ατόμων, όπως το φύλο, το χρώμα/εμφάνιση, η εθνικότητα, η κοινότητα ή η θρησκευτική ομάδα, το καθεστώς παραμονής στη χώρα, η καταγωγή, οι θρησκευτικές ή άλλες πεποιθήσεις, η αναπηρία, η ηλικία, ο σεξουαλικός προσανατολισμός, η γλώσσα, η προφορά, οι συνήθειες, το επάγγελμα, η κοινωνικοοικονομική κατάσταση, η κουλτούρα³⁶ κλπ.

²⁶ <https://unric.org/el/17-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CE%B2%CE%B9%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7%CF%83-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%83/>

²⁷ https://commission.europa.eu/document/download/beb25da4-e6b9-459e-89f7-bcd3a8f0c8_el?filename=a_union_of_equality_eu_action_plan_against_racism_2020_-2025_el.pdf

²⁸ https://commission.europa.eu/publications/new-eu-roma-strategic-framework-equality-inclusion-and-participation-full-package_el#:~:text=%CE%94%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%B9%CE%BF%CF%83%CF%8D%CE%BD%CE%B7%CF%82%20%CE%BA%CE%B1%CE%B9%20%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%BB%CF%89%CF%84%CF%8E%CE%BD-,%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%B9%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%AE,%CF%84%CE%B1%20%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%B7%2%CE%BC%CE%AD%CE%BB%CE%B7%20%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%AC%CE%B6%CE%BF%CE%BD%CF%84%CE%B1%CE%B9%20%CF%83%CF%84%CE%B5%CE%BD%CE%AC.

²⁹ <https://education.ec.europa.eu/el>

³⁰ <https://rm.coe.int/16809e17ab>

³¹ <https://rm.coe.int/16804c50b0>

³² <https://rm.coe.int/16809e17ab>

³³ https://www.pi.ac.cy/pi/files/pavis/ethniki_stratigiki/ethniki_stratigiki_vias_may25_keimeno.pdf

³⁴ <https://www.gov.cy/mjpo/tomeas-anthropinon-dikaionaton-antegklimatikis-kai-sofronistikis-politikis/monada-anthropinon-dikaionaton/>

³⁵ Βλ. για παράδειγμα Tajfel, H., & Turner, J. C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. In S. Worchel & W. Austin (Eds.). *Psychology of intergroup relations* (2nd ed., pp. 7-24). Chicago: Neison-Hall.

³⁶ Η υποστήριξη συγκεκριμένης ποδοσφαιρικής ομάδας, αποτελεί μια ιδιαίτερη πτυχή της διαφορετικότητας ενός ατόμου, καθώς ορίζεται σε μεγάλο βαθμό από προσωπική επιλογή. Περιπτώσεις διακρίσεων, καβγάδων, εκφοβισμού ή παρενόχλησης παιδιών στη βάση της υποστηρίξης διαφορετικής ποδοσφαιρικής ομάδας μπορεί να οριστούν ως ρατσιστικά περιστατικά ανάλογα με την περίπτωση, καθώς οι συγκρούσεις μεταξύ οπαδών ποδοσφαιρικών ομάδων στα σχολεία μπορεί να πάρουν διάφορες μορφές. Βλ. για παράδειγμα Kincheloe, J.L. & Steinberg, S.R. (1997). *Changing Multiculturalism*. Buckingham: Open University Press.

Φυλή: Ο όρος «φυλή» («ράτσα», «race») είναι ένα κοινωνικό κατασκευάσμα που χρησιμοποιήθηκε για την κατηγοριοποίηση των ανθρώπων στη βάση υποτιθέμενων σωματικών και πολιτισμικών ομοιοτήτων που προέρχονται από την κοινή τους καταγωγή³⁷. Παρόλο που όροι όπως «φυλή», φυλετικές διακρίσεις, φυλετικές ομάδες και διαφυλετικές σχέσεις χρησιμοποιούνται κατά κόρον σε δημόσιες, καθημερινές, πολιτικές και ακαδημαϊκές συζητήσεις, δεν έχουν καμιά βιολογική και κυριολεκτική υπόσταση. Η επιστήμη έχει αποδείξει ότι η βιολογική κατηγορία της «φυλής» δεν έχει νόημα όταν εφαρμόζεται στο ανθρώπινο είδος. Παρόλο που δεν έχει καμιά βιολογική βάση, ο όρος «φυλή» εξακολουθεί να υπάρχει ως κοινωνικό κατασκευάσμα. Σε πολλές κοινωνίες αποτελεί βάση για κοινωνική δράση, κυβερνητική πολιτική και δικαιολογία για διαφορετική αντιμετώπιση μιας ομάδας ατόμων σε σχέση με άλλες³⁸.

Προκατάληψη: Η προκατάληψη εναντίον ατόμων συγκεκριμένης ομάδας είναι η αρνητική προδιάθεση εναντίον τους που βασίζεται σε αυθαίρετες, λανθασμένες και άκαμπτες γενικεύσεις και στερεότυπες πεποιθήσεις και εικόνες επειδή ανήκουν στη συγκεκριμένη ομάδα (πολιτισμική, εθνική, θρησκευτική ή άλλη ομάδα), π.χ. η αρνητική στάση απέναντι στους Μουσουλμάνους γιατί δήθεν έχουν τάση προς τη βία και την τρομοκρατία. Η προκατάληψη μπορεί να πάρει και θετική μορφή, π.χ. η θετική στάση απέναντι στη δυτική σκέψη επειδή είναι «πολιτισμένη» και «ανώτερη»³⁹.

Στερεότυπο: Η υπεργενικευμένη, αξιολογική, απλουστευμένη, υπερβολική αντίληψη/ αναπαράσταση μιας ομάδας, η οποία αποδίδεται σε όλα τα μέλη της, ώστε να δικαιολογήσει τη συμπεριφορά μας προς αυτά, π.χ. «οι Γερμανοί είναι εργατικοί, οργανωμένοι και ψυχροί και οι Έλληνες είναι φιλικοί και φιλόξενοι», «οι γυναίκες είναι κακοί οδηγοί», «οι ομοφυλόφιλοι άνδρες είναι θηλυπρεπείς», «τα άτομα με αναπηρία είναι δυστυχισμένα», «οι μαύροι είναι οι καλύτεροι αθλητές» και «οι μουσουλμάνες είναι καταπιεσμένες». Τα στερεότυπα δημιουργούν λανθασμένες θετικές ή αρνητικές προσδοκίες για άτομα συγκεκριμένων ομάδων⁴⁰.

Διάκριση: Η άνιση συμπεριφορά ή μεταχείριση ατόμων ή ομάδων ατόμων με κριτήριο τη διαφορετικότητά τους (βλ. ορισμό πιο πάνω). Εκτός από άμεση, η διάκριση μπορεί να είναι και έμμεση. Για παράδειγμα, πρακτικές ή πολιτικές που φαίνονται ουδέτερες ή δίκαιες, επειδή συμπεριφέρονται σε όλους με τον ίδιο τρόπο, μπορεί να έχουν αρνητικές συνέπειες για συγκεκριμένες ομάδες⁴¹. Για παράδειγμα, η παροχή όμοιου εκπαιδευτικού υλικού σε παιδιά με διαφορετικές ικανότητες ή/και αναπηρίες μπορεί να αναπαράγει και να δημιουργεί περισσότερες ανισότητες αντί να προωθεί τις ίσες ευκαιρίες.

Ρατσισμός: Η διαδικασία περιθωριοποίησης, αποκλεισμού και διάκρισης σε βάρος όσων θεωρούνται ότι είναι διαφορετικοί σε σχέση με τη νόρμα (βλ. ορισμό διαφορετικότητας πιο πάνω). Ο ρατσισμός λαμβάνει πολλές διαφορετικές μορφές οι οποίες δεν είναι στατικές αλλά αλλάζουν ανάλογα με τον χώρο και τον χρόνο στον οποίο εκδηλώνονται. Κάποιες από αυτές **είναι εμφανείς και άμεσες** (π.χ. δόγματα εθνικής, θρησκευτικής

ή άλλης μορφής ανωτερότητας ή βίαιες επιθέσεις εναντίον ατόμων ή ομάδων που κρίνονται ως «άλλοι»), ενώ κάποιες μπορεί να μην είναι τόσο εμφανείς αλλά **έμμεσες**.

Στις έμμεσες περιλαμβάνεται και ο **θεσμικός ρατσισμός**, δηλαδή οι διάφορες μορφές διακρίσεων ή άνισων ευκαιριών και πρόσβασης που μπορεί να κάνουν κυβερνήσεις, εταιρείες ή άλλοι μεγάλοι οργανισμοί που ασκούν επιρροή στη ζωή μας σε βάρος μη προνομιούχων ομάδων του πληθυσμού (π.χ. μειονότητες και ομάδες μεταναστών)⁴². Επιπτώσεις του θεσμικού ρατσισμού μπορεί να εντοπιστούν σε διάφορους τομείς της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, όπως στον τομέα της στέγασης, εργασίας, εκπαίδευσης καθώς επίσης και στον τομέα των πολιτικών δικαιωμάτων όπου η μεταχείριση δεν είναι ίση για όλους.

Η έκφραση ρατσιστικών συμπεριφορών **δεν συνοδεύεται πάντα από την ανάλογη πρόθεση**, καθώς κάποια άτομα μπορεί να συμπεριφέρονται ή να εκφράζονται ρατσιστικά χωρίς να το αντιλαμβάνονται. Κάποιες φορές, ακόμα και παρεμβάσεις πολυπολιτισμικής, διαπολιτισμικής ή αντιρατσιστικής εκπαίδευσης μπορεί να εδραιώνουν αντί να αμφισβητούν ρατσιστικά στερεότυπα, εάν δε λαμβάνουν υπόψη τους τις θεσμικές ανισότητες που υποβόσκουν⁴³.

Επομένως, ο ρατσισμός ορίζεται ως συνέπειες πράξεων, συμπεριφορών και λόγων, έμμεσων ή άμεσων, οι οποίες περιθωριοποιούν, αποκλείουν και κάνουν διακρίσεις σε βάρος όσων θεωρούνται διαφορετικοί, ασχέτως πρόθεσης⁴⁴.

³⁷ Λόγω της προβληματικής που δημιουργείται για τον όρο, χρησιμοποιείται τοποθετημένος σε εισαγωγικά.

³⁸ Βλ. για παράδειγμα Goodman, A.H. (2008) Exposing Race as an Obsolete Biological Concept, in Pollock, M. (Ed) Everyday Antiracism. New York and London: The New Press (p.4-8).

³⁹ Βλ. για παράδειγμα Aboud, F.E. (1988). Children and prejudice. Oxford: Blackwell. Allport, G.W. (1954) The nature of prejudice. New York: Addison-Wesley. Pettigrew, T.F. and Tropp, L.R. (2006) A meta-analytic test of intergroup contact theory. Journal of Personality and Social Psychology, 90: 751-783.

⁴⁰ Βλ. για παράδειγμα Hall, S. (1997) Representation: cultural representations and signifying practices (Ed.). London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

⁴¹ Βλ. για παράδειγμα Stephan, W.G. and Stephan, C.W. (2000) An integrated threat theory of prejudice. In S. Oskamp (Ed.) Reducing prejudice and discrimination (pp. 23-46). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum. Tajfel, H. and Turner, J.C. (1979) An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin and S. Worchel (Eds.) The social psychology of intergroup relations (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks-Cole (reprinted in M.A. Hogg and D. Abrams (2001). Intergroup relations. Philadelphia: Taylor and Francis (Psychology Press).

⁴² Βλ. Cashmore, E. & Jennings, J. (2001) Racism: Essential Readings (Eds.). London: Sage.

⁴³ Βλ. ενδεικτικά Banks, J.A. (2006) Race, culture, and education: the selected works of James A. Banks (Ed.). London and New York: Routledge και Parekh, B. (2006). Rethinking multiculturalism: cultural diversity and political theory (2nd ed.). Hampshire and New York: Palgrave Macmillan.

⁴⁴ Βλ. ενδεικτικά Anthias, F. & Yuval-Davis, N. (1992) Racialized boundaries: race, nation, gender, colour and class and the anti-racist struggle. London and New York: Routledge.

Ξενοφοβία: Ο όρος ξενοφοβία χρησιμοποιείται για την περιγραφή αρνητικών στάσεων εναντίον των μεταναστών. Πρόκειται για το αίσθημα φόβου ή και αντιπάθειας και αποστροφής προς τους ξένους. Δηλώσεις όπως «οι ξένοι αλλοιώνουν τον πολιτισμό μας», ο οποίος συνήθως θεωρείται ανώτερος, είναι παράδειγμα ξενοφοβίας. Μικτοί γάμοι ή σχέσεις μεταξύ μελών διαφορετικών πολιτισμών κάποιες φορές δεν γίνονται αποδεκτές λόγω ξενοφοβίας. Σύμφωνα με τις ξενοφοβικές αντιλήψεις, οι ξένοι είναι υπεύθυνοι για την ύπαρξη πολλών κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων και φαινομένων και η επίλυση των προβλημάτων αυτών μπορεί να επιτευχθεί είτε με την απομάκρυνσή τους είτε με την αφομοίωσή τους (δηλαδή την απορρόφησή τους από την κυρίαρχη - όσον αφορά εθνικά και πολιτιστικά στοιχεία - κοινωνία).

Εθνικισμός: Υπερβολική και αποκλειστική προσήλωση προς την ιδέα του έθνους και των εθνικών ιδεωδών, με κύριο χαρακτηριστικό τη διάκριση των εθνών σε ανώτερα και κατώτερα και τη διάθεση επιβολής των πρώτων στα δεύτερα. Συνδέεται με τον **σοβινισμό**, δηλαδή τον τυφλό εθνικισμό που χαρακτηρίζεται από τη φανατική εξύμνηση κάθε εθνικού στοιχείου και την περιφρόνηση ή απόρριψη των στοιχείων άλλων λαών.

Μισαλλοδοξία: Το μίσος και η έλλειψη ανεκτικότητας και σεβασμού σε διαφορετικές συμπεριφορές, αντιλήψεις ή ιδέες.

Ομοφοβία: Προκατάληψη, μίσος ή φόβος κατά της ομοφυλοφιλίας ή ατόμων που είναι ή γίνονται αντιληπτά ως λεσβίες, ομοφυλόφιλα, αμφιφυλόφιλα, διαφυλικά ή τρανς άτομα⁴⁵. Η ομοφοβία μπορεί ακόμη να περιλαμβάνει μίσος, εχθρότητα ή αποδοκιμασία των ομοφυλόφιλων ανθρώπων ή της ομοφυλοφιλικής συμπεριφοράς, που οδηγεί στην εκδήλωση μισαλλοδοξίας. Συχνά φτάνει στο σημείο να εκδηλώνεται πολύ επικίνδυνα, όπως, για παράδειγμα, μέσω λεκτικής βίας και, με ομοφοβικά εγκλήματα μίσους όπως οι επιθέσεις, οι ξυλοδαρμοί, ακόμη και οι φόνοι. Βάση της ομοφοβίας αποτελεί η ετεροκανονικότητα, η αίσθηση δηλαδή ότι η ετεροφυλοφιλία είναι ο μόνος φυσιολογικός, φυσικός ή αποδεκτός σεξουαλικός προσανατολισμός.

Τρανσφοβία: Προκατάληψη, μίσος ή φόβος απέναντι στην διεμφυλικότητα και τα διεμφυλικά (τρανς) άτομα, με βάση την έκφραση της εσωτερικής τους ταυτότητας φύλου⁴⁶. Οι συμπεριφορές αποστροφής, εχθρότητας ή διακρίσεων εκφράζονται προς άτομα τα οποία εκφράζουν άλλη ταυτότητα φύλου από εκείνη που τους αποδόθηκε κατά τη γέννησή τους, μέσω π.χ. της ενδυμασίας, της χρήσης καλλυντικών, της ορμονοθεραπείας ή της επέμβασης επαναπροσδιορισμού φύλου.

Μισαναπηρισμός: Ορίζεται ως η μεροληπτική, καταπιεστική ή κακοποιητική συμπεριφορά που προκύπτει από την πεποίθηση ότι τα άτομα με αναπηρία είναι κατώτερα από τους άλλους ή/και αξιολύπητα. Ο μισαναπηρισμός αναφέρεται σε προκαταλήψεις, στερεότυπα ή «θεσμικές διακρίσεις» κατά των ατόμων με αναπηρία που εκφράζονται συνειδητά ή ασυνείδητα⁴⁷.

Αντισημιτισμός: Είναι μια συγκεκριμένη αντίληψη για τους Εβραίους, η οποία μπορεί να εκφραστεί ως μίσος προς αυτούς. Οι ρητορικές και φυσικές εκδηλώσεις του αντισημιτισμού απευθύνονται σε Εβραίους ή μη ή/και την παρουσία τους, τα ιδρύματα της εβραϊκής κοινότητας και τους λατρευτικούς τους χώρους.

Οι εκδηλώσεις του αντισημιτισμού μπορεί να περιλαμβάνουν τη στοχοποίηση του κράτους του Ισραήλ, που σχεδιάστηκε ως εβραϊκή συλλογικότητα. Ωστόσο, η κριτική στο Ισραήλ, παρόμοια με εκείνη που ασκείται εναντίον οποιασδήποτε άλλης χώρας, δεν μπορεί να θεωρηθεί αντισημιτική⁴⁸.

Μίσος και διακρίσεις κατά των Μουσουλμάνων: Ο όρος χρησιμοποιείται προκειμένου να χαρακτηριστεί το πολύπλοκο και ποικίλο φάσμα ρητορικής μίσους και βίας, καθώς και κάθε πράξη διάκρισης που στρέφεται εναντίον Μουσουλμάνων ή όσων θεωρούνται Μουσουλμάνοι. Αναφέρεται και ως Ισλαμοφοβία, όρος που έχει δεχτεί κριτική για την πολιτική και ιδεολογική εκμετάλλευση που έχει τύχει⁴⁹.

Έμφυλη βία: Η έμφυλη βία αναφέρεται σε κάθε είδους βλάβη που διαπράττεται εναντίον ενός ατόμου ή μιας ομάδας ανθρώπων λόγω του πραγματικού ή υποτιθέμενου φύλου, του σεξουαλικού προσανατολισμού ή/και της ταυτότητας φύλου τους⁵⁰.

Σεξισμός: Ο σεξισμός αναγνωρίζεται διεθνώς ως οποιαδήποτε ενέργεια, χειρονομία, οπτική παρουσίαση, προφορικός ή γραπτός λόγος, πρακτική ή συμπεριφορά βασισμένη στην ιδέα ότι ένα πρόσωπο ή μια ομάδα προσώπων είναι κατώτερα λόγω του φύλου τους, η οποία συντελείται στη δημόσια ή ιδιωτική σφαίρα, είτε διαδικτυακά είτε όχι, με σκοπό ή αποτέλεσμα (α) να παραβιάζεται η εγγενής αξιοπρέπεια ή τα δικαιώματα ενός προσώπου ή μιας ομάδας προσώπων, ή (β) να καταλήγει σε σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική ή κοινωνικοοικονομική βλάβη ή πόνο σε ένα άτομο ή σε μια ομάδα ατόμων, ή (γ) να δημιουργεί ένα εκφοβιστικό, εχθρικό, εξευτελιστικό, ταπεινωτικό ή προσβλητικό περιβάλλον, ή (δ) να αποτελεί εμπόδιο στην αυτονομία και στην πλήρη πραγμάτωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων από ένα πρόσωπο ή μια ομάδα προσώπων, ή (ε) να διατηρεί και να ενισχύει τα στερεότυπα φύλου⁵¹.

⁴⁵ Council of Europe ECRI General Policy Recommendation no 15 on Combating Hate Speech <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>

⁴⁶ Council of Europe ECRI General Policy Recommendation no 15 on Combating Hate Speech <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-15-on-combating-hate-speech/16808b5b01>

⁴⁷ Συμβούλιο της Ευρώπης <https://www.coe.int/en/web/compass/disability-and-disablism#What%20is%20Disablism>

⁴⁸ Ο μη νομικά δεσμευτικός ορισμός εργασίας της Διεθνούς Συμμαχίας Μνήμης του Ολοκαυτώματος (2016, IHRA) αποτελεί βασικό εργαλείο για το έργο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην αντιμετώπιση του αντισημιτισμού https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/racism-and-xenophobia/combating-antisemitism/definition-antisemitism_en?prefLang=el&retrans=el

⁴⁹ <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-5-revised-on-preventing-and-comb/1680a5db32>

⁵⁰ <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/what-is-gender-based-violence>

⁵¹ Recommendation CM/Rec(2019)1 adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe 27 March 2019 <https://rm.coe.int/cm-rec-2019-1-on-preventing-and-combating-sexism/168094d894>

Εκφοβισμός: Ένα άτομο γίνεται αντικείμενο εκφοβισμού ή θυματοποιείται, όταν υποβάλλεται, κατ' επανάληψη και κατ' εξακολούθηση, σε αρνητικές ενέργειες από ένα ή περισσότερα άτομα. Το φαινόμενο του εκφοβισμού εκδηλώνεται ως επιθετική συμπεριφορά μεταξύ των ατόμων (προς ένα άτομο ή ομάδα ατόμων) και διακρίνεται από τα πιο κάτω χαρακτηριστικά:

- Επαναλαμβανόμενος: αντικατοπτρίζει μια μορφή συμπεριφοράς, η οποία δεν είναι τυχαία ή μεμονωμένη.
- Εμπρόθετος/Εκούσιος: είναι το αποτέλεσμα μιας εσκεμμένης και όχι τυχαίας συμπεριφοράς.
- Επιβλαβής: προκαλεί βλάβη/ζημιά στο άτομο-στόχο (σωματικά, ψυχολογικά, κοινωνικά κ.ά.)
- Ύπαρξη ανισορροπίας δύναμης: προϋποθέτει πραγματική ή αντιλαμβανόμενη ανισορροπία δύναμης ανάμεσα στα δύο μέρη (σωματική, κοινωνική κ.ά.).

Ως εκ τούτου, γενικότερα ο εκφοβισμός και συγκεκριμένα ο σχολικός εκφοβισμός διαφοροποιείται από άλλα φαινόμενα σχολικών συγκρούσεων ή από μεμονωμένα περιστατικά επιθετικότητας⁵².

Ο εκφοβισμός και η βία μπορούν να πάρουν σωματική, λεκτική, ψυχολογική και κοινωνική μορφή, ενώ υπάρχει και ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός, μέσα από τη χρήση νέων τεχνολογιών (cyberbullying). Συνήθως, ο εκφοβισμός εκδηλώνεται με χειρονομίες, σπρωξιές, ξυλοδαρμούς, φραστικές επιθέσεις, βρισιές, προσβολές, απειλές, συκοφαντίες, εκβιασμούς, καταστροφή προσωπικών αντικειμένων, κλοπές, σεξουαλική παρενόχληση και κακοποίηση, αποκλεισμό και απομόνωση από παρέες, ομαδικά παιχνίδια και κοινωνικές δραστηριότητες⁵³.

Ρητορική μίσους (hate speech): Η δημόσια έκφραση ρατσιστικού ή ξενοφοβικού λόγου, μέσω του οποίου αμφισβητείται το δικαίωμα μιας ομάδας ανθρώπων να συμμετέχει ισότιμα στην κοινωνική ζωή εξαιτίας της φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής ή άλλου γνωρίσματός της, καθώς και η προτροπή σε πράξεις βίας ή σε εκδηλώσεις μίσους εναντίον των μελών μιας τέτοιας ομάδας. Η ρητορική μίσους δεν προστατεύεται από την ελευθερία του λόγου, αλλά αντιθέτως απαγορεύεται και τιμωρείται⁵⁴. Δεν περιορίζεται μόνο σε μορφές του γραπτού ή του προφορικού λόγου, αλλά μπορεί και να συμπεριλαμβάνει εικόνες, είδωλα, ηλεκτρονικά ή άλλα παιχνίδια καθώς και άλλες ενέργειες που αποσκοπούν στην έκφραση ή διάδοση κάποιου μηνύματος.

Ελλιπής αναφορά (under-reporting): Η μη αναφορά ή η μειωμένη αναφορά των ρατσιστικών περιστατικών, από φόβο του θύματος, από δυσκολίες στα συστήματα αναφοράς και διερεύνησης ρατσιστικών περιστατικών ή από μια αίσθηση αβοηθησίας ή ματαιότητας, ότι δηλαδή «δεν θα γίνει τίποτα»⁵⁵. Η ελλιπής αναφορά έχει σοβαρές επιπτώσεις. Τα θύματα των περιστατικών δεν ενδυναμώνονται, δεν αισθάνονται καμιά προστασία ή δικαίωση και, ένεκα τούτου, αποδέχονται μοιρολατρικά και παθητικά τέτοια περιστατικά. Έχει, επίσης, δυσμενείς επιπτώσεις σε ολόκληρη τη σχολική κοινότητα. Εμπεδώνεται και επικρατεί το αίσθημα της ανοχής του ρατσισμού και των διακρίσεων, ενώ παραμένει σκοτεινή η φύση και η έκταση του φαινομένου, καθιστώντας αδύνατη την έγκαιρη

και αποφασιστική αντιμετώπισή του. Γι' αυτό, είναι πολύ σημαντικό τα θύματα να ενθαρρύνονται, να προστατεύονται και να προτρέπονται να δηλώνουν όλα τα περιστατικά, χωρίς φόβο.

Ρατσιστικό περιστατικό: Είναι οποιοδήποτε περιστατικό εκλαμβάνεται ως ρατσιστικό από το θύμα ή άλλο πρόσωπο⁵⁶.

Είναι έννοια ευρύτερη του παραπτώματος ή του αδικήματος, αφού το ρατσιστικό περιστατικό μπορεί να περιλαμβάνει και συμπεριφορές, οι οποίες, αν δεν συνδέονταν με κάποιο χαρακτηριστικό του θύματος, ενδεχομένως να μην θεωρούνταν παραβατικές.

Συνήθως τα ρατσιστικά περιστατικά έχουν ως σκοπό ή ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση, τον αποκλεισμό ή τις διακρίσεις σε βάρος ατόμων και ομάδων ατόμων, εξαιτίας της διαφορετικότητάς τους σε σχέση με την πλειοψηφία. Ενδεικτικά παραδείγματα αναφέρονται στον Πίνακα Παιδαγωγικών Μέτρων, ωστόσο η φύση και η έκταση του ρατσισμού είναι τέτοιες που οι εκδηλώσεις και οι μορφές του μεταλλάσσονται και είναι ανεξάντλητες.

Δεδομένου ότι το ρατσιστικό περιστατικό έχει ως αφετηρία ένα χαρακτηριστικό της ταυτότητας του ατόμου που στοχοποιείται, το οποίο είναι και χαρακτηριστικό μιας ευρύτερης οικογένειας, κοινότητας ή ομάδας, έχει ως συνέπεια να επηρεάζει και να καλλιεργεί περιβάλλον εχθρότητας προς όλα τα πρόσωπα που μοιράζονται τα χαρακτηριστικά αυτά. Συνεπώς, κάθε τέτοιο περιστατικό βλάπτει σοβαρά όχι μόνο το πρόσωπο που το δέχεται, αλλά και ολόκληρες κοινότητες ή μειονότητες, καθώς και την κοινωνία ευρύτερα.

Χαρακτηρίζοντας ένα περιστατικό ως ρατσιστικό, αυτό δεν σημαίνει ότι το άτομο που το διέπραξε συμπεριφέρεται από πρόθεση ρατσιστικά.

⁵² Εγκύκλιος ΥΠΙΑΝ 11/11/2020 Πρόληψη και διαχείριση περιστατικών σχολικού εκφοβισμού <https://enimerosi.moec.gov.cy/yp11441>

⁵³ Olweus, D. (1986 και 1991) στο Olweus, D. (2009, σελ. 29) Εκφοβισμός και βία στο Σχολείο, ΕΨΥΠΕ, Αθήνα.

⁵⁴ Ο βασικός Νόμος που τιμωρεί τέτοιες πράξεις είναι ο Νόμος για την καταπολέμηση ορισμένων μορφών και εκδηλώσεων ρατσισμού και ξενοφοβίας μέσω ποινικού δικαίου (Ν.134(Ι)/2011). Σχετικά ποινικά αδικήματα, ωστόσο, περιλαμβάνονται και στον Ποινικό Κώδικα (Κεφ. 154), καθώς και σε άλλες νομοθεσίες, όπως τον Νόμο περί Καταπολέμησης του Ρατσισμού και Ορισμένων Άλλων Διακρίσεων (Επίτροπος) Νόμο (Ν. 142(Ι)/2004).

⁵⁵ NASC, The Irish Immigrant Support Centre (2012), Stop the Silence: A Snapshot of Racism in Cork, Cork. και CRER, Coalition for Racial Equality and Rights (2012), Racist Incident Reporting in Scotland's schools, Glasgow.

⁵⁶ Macpherson, W. (1999), The Stephen Lawrence Inquiry Report, London και ECRI (2007) General Policy Recommendation No 11 on combating racism and racial discrimination in policing.

Σκοπός Κώδικα Συμπεριφοράς Κατά του Ρατσισμού και των Διακρίσεων

Ο σκοπός του Κώδικα Συμπεριφοράς Κατά του Ρατσισμού και των διακρίσεων στα σχολεία είναι:

- (α) η αναγνώριση των οποιωνδήποτε άμεσων ή έμμεσων, σκόπιμων ή άσκοπων λόγων, πράξεων και διαδικασιών που οδηγούν σε αρνητικές διακρίσεις συγκεκριμένων ατόμων βάσει της διαφορετικότητάς τους (βλ. ορισμό διαφορετικότητας πιο πάνω)
- (β) η ανάληψη ενεργού δράσης για πρόληψη και αντιμετώπιση ρατσιστικών περιστατικών και,
- (γ) η ανάληψη ενεργού δράσης για ανάπτυξη αντιρατσιστικής κουλτούρας.

Στόχοι Κώδικα Συμπεριφοράς Κατά του Ρατσισμού και των Διακρίσεων

- Η υποστήριξη της ισότητας, δικαιοσύνης και αμοιβαίου σεβασμού
- Η εξάλειψη ρατσιστικών περιστατικών οποιασδήποτε μορφής
- Η στήριξη των παιδιών που γίνονται δέκτες βίας, εκφοβισμού ή ρατσισμού οποιασδήποτε μορφής
- Η προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού, όπως ορίζονται από τη Διεθνή Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού
- Η δημιουργία αντιρατσιστικής κουλτούρας.

Κάθε άτομο που φοιτά ή εργάζεται στο σχολείο έχει το δικαίωμα:

- Ισότιμης συμπεριφοράς και σεβασμού από όλους τους άλλους στη σχολική κοινότητα
- Προστασίας από υποβολή σε οποιαδήποτε ρατσιστική ή εκφοβιστική συμπεριφορά και εμπλοκή σε ρατσιστικό περιστατικό ή άλλη μορφή βίας (βλ. παραδείγματα ρατσιστικών περιστατικών στον Πίνακα Παιδαγωγικών Μέτρων)

- Πρόσβασης σε διαδικασίες υποβολής παραπόνου (όπως περιγράφονται στον Οδηγό) σε περίπτωση στην οποία το άτομο πιστεύει ότι έχει τύχει διάκρισης ή ρατσισμού στη βάση του φύλου, της εθνικότητας, της εμφάνισης, της θρησκείας, του σεξουαλικού προσανατολισμού, της αναπηρίας ή άλλης πτυχής της ταυτότητάς του
- Παροχής ασφάλειας, εμπιστευτικότητας και ιδιωτικότητας στην οποιαδήποτε διαδικασία εξέτασης ή αναφοράς ρατσιστικού περιστατικού στην οποία εμπλέκεται με οποιονδήποτε τρόπο.

Όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας (εκπαιδευτικοί, μαθητές/μαθήτριες και άλλο προσωπικό του σχολείου δεσμεύονται ώστε να:

- Σέβονται τα δικαιώματα όλων των ατόμων στη σχολική κοινότητα
- Αναγνωρίζουν και εφαρμόζουν τις υποχρεώσεις τους, όπως απορρέουν από τους κανονισμούς του σχολείου για την καταπολέμηση των διακρίσεων και του ρατσισμού
- Συμπεριφέρονται με ασφαλή και υπεύθυνο τρόπο αποφεύγοντας οποιαδήποτε επιθετική συμπεριφορά ή άλλη επικοινωνία που δείχνει έλλειψη σεβασμού σε άτομα ή περιουσίες
- Απορρίπτουν και καταδικάζουν κάθε μορφή ρατσισμού, παρενόχλησης ή διάκρισης προς οποιοδήποτε άτομο της σχολικής κοινότητας
- Αποφεύγουν έμμεση ή άμεση πρόκληση οποιουδήποτε ρατσιστικού περιστατικού (βλ. παραδείγματα στον Πίνακα Παιδαγωγικών Μέτρων στον Οδηγό)
- Λαμβάνουν μέρος στη διαχείριση ρατσιστικών περιστατικών, η οποία πρέπει να γίνεται άμεσα, κατηγορηματικά και με συνέπεια, στη βάση του Κώδικα.
- Εάν παρατηρήσουν ρατσιστικά περιστατικά, παρεμβαίνουν με ειρηνικά μέσα για να βοηθήσουν και, στη συνέχεια, αναφέρουν το περιστατικό στον/στην Υπεύθυνο/η Εκπαιδευτικό

Υπευθυνότητες

Το σχολείο δεσμεύεται ώστε:

- να προάγει τον αλληλοσεβασμό⁵⁷
- να καταπολεμήσει έμπρακτα όλες τις μορφές ρατσιστικών περιστατικών, όπως ορίζονται και επεξηγούνται σε αυτόν τον Κώδικα
- να προωθήσει τις ίσες ευκαιρίες και τις θετικές κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα σε όλα τα άτομα της σχολικής κοινότητας
- να ενθαρρύνει, να στηρίξει και να βοηθήσει όλους/όλες τους μαθητές/τις μαθήτριες ανεξαιρέτως, για να φτάσουν στο έπακρο των δυνατοτήτων τους
- να συνεργαστεί με τις οικογένειες των μαθητών/μαθητριών, τον Σύνδεσμο Γονέων και την ευρύτερη κοινότητα, ώστε να καταπολεμηθούν όλες οι μορφές ρατσισμού, ακολουθώντας και προωθώντας παραδείγματα καλών πρακτικών
- να εξετάσει το ενδεχόμενο σχεδιασμού και λήψης προληπτικών μέτρων για αναχαίτιση ρατσιστικών τάσεων, με γνώμονα τις ιδιαιτερότητες και τις ανάγκες του κάθε σχολείου
- να εφαρμόζει τη σχολική πειθαρχία κατά τρόπο συμβατό με την αξιοπρέπεια του μαθητή ως ανθρωπίνου όντος και σύμφωνα με τις πρόνοιες που περιέχονται στους περί της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (Κυρωτικούς) Νόμους του 1999 και 2000⁵⁸.

⁵⁷ Οι περί λειτουργίας των Δημόσιων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 1990 (Κ.Δ.Π. 310/90) έως 2011 (Κ.Δ.Π. 130/2011), παράγραφος 14(2ε, ν).

⁵⁸ Οι περί λειτουργίας των Δημόσιων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 1990 (Κ.Δ.Π. 310/90) έως 2011 (Κ.Δ.Π. 130/2011), παράγραφος 14(2ε, vii).

Επιπρόσθετα, το σχολείο δεσμεύεται να εντοπίζει και να αντιμετωπίζει πιθανά σημεία αποκλεισμού ή άνισης μεταχείρισης, διασφαλίζοντας ότι:

- κάθε καταγγελία ή περιστατικό ρατσισμού καταγράφεται, διερευνάται και αντιμετωπίζεται με σοβαρότητα
- όλοι/όλες οι μαθητές/μαθήτριες και οι οικογένειές τους έχουν πρόσβαση σε σαφή πληροφόρηση σχετικά με τα δικαιώματά τους και τις διαδικασίες διαχείρισης σχετικών θεμάτων
- διασφαλίζεται η εκπροσώπηση όλων των ομάδων του σχολείου στις οργανώσεις γονέων και άλλους φορείς
- ενθαρρύνεται ενεργά η συμμετοχή όλων των οικογενειών στις σχολικές δράσεις και διαδικασίες
- οι σχολικές δραστηριότητες σχεδιάζονται με σεβασμό στην πολιτισμική και θρησκευτική ταυτότητα των μαθητών/μαθητριών
- αποφεύγονται στερεοτυπικές ή επιφανειακές δράσεις που ενισχύουν προκαταλήψεις αντί να τις καταρρίπτουν (π.χ. μεμονωμένες εκδηλώσεις, όπως διαπολιτισμικές ημερίδες ή πολυπολιτισμικά παζαράκια με έμφαση σε φαγητά, χορούς κλπ).

Οι εκπαιδευτικοί και όλα τα άτομα του προσωπικού του σχολείου δεσμεύονται ώστε:

- να είναι ενήμεροι για τον Κώδικα και τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από αυτόν
- να αναστοχάζονται αναφορικά με τις δικές τους απόψεις και στερεότυπα σε σχέση με τη διαφορετικότητα
- να θέτουν υψηλές προσδοκίες και να παρέχουν ευκαιρίες σε όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά
- να συζητήσουν, σε συνεδρία προσωπικού, θέματα ρατσισμού και διακρίσεων και των σχετικών νομοθεσιών στην εκπαίδευση και την κοινωνία
- να παρακολουθούν την εφαρμογή του Κώδικα μέσα από συζητήσεις στις συνεδρίες προσωπικού, τουλάχιστον μια φορά κάθε τρίμηνο/τετράμηνο
- να αναγνωρίζουν τις διάφορες μορφές στερεοτύπων και να τα αμφισβητούν άμεσα, όπου και όποτε παρατηρούνται

- να διδάσκουν στους/στις μαθητές/μαθήτριες για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους, καθώς και για τον Κώδικα και να τους/τις ενθαρρύνουν να αναφέρουν ρατσιστικά περιστατικά τα οποία παρατηρούν
- να υλοποιούν δραστηριότητες που ανταποκρίνονται στους δείκτες επιτυχίας του Προγράμματος Σπουδών Αγωγής Υγείας, που σχετίζονται με θέματα διαφορετικότητας, ρατσισμού, εκφοβισμού, διακρίσεων και ενσυναίσθησης
- όπου είναι εφικτό, να χρησιμοποιούν μεταφρασμένα έντυπα για επικοινωνία με τους/τις μαθητές μαθήτριες και τις οικογένειές τους ή να απευθύνονται σε άτομα της σχολικής κοινότητας για βοήθεια στη μετάφραση
- να δημιουργούν ένα συμπεριληπτικό μαθησιακό περιβάλλον στο οποίο όλα τα παιδιά νιώθουν άνετα και αλληλεπιδρούν θετικά μεταξύ τους
- να μεριμνούν με δράσεις ώστε κανένα παιδί να μη μένει μόνο του το διάλειμμα
- να αναφέρονται σε όλα τα παιδιά με τον ίδιο τρόπο και όχι ως ‘τα δικά μας’ και ‘τα ξένα’ ή ‘τα άλλα’
- να συμμετέχουν στην εφαρμογή και αξιολόγηση του Κώδικα σε συνεργασία με τον/την Υπεύθυνο/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικό και τον/τη Διευθυντή/Διευθύντρια του σχολείου
- να προωθούν τις ίσες ευκαιρίες και καλές κοινωνικές σχέσεις, αποφεύγοντας τις διακρίσεις εναντίον οποιουδήποτε ατόμου στη βάση της διαφορετικότητάς του
- να αποτελούν θετικά πρότυπα αντιρατσιστικής συμπεριφοράς στην τάξη, την αυλή και τον διδασκαλικό/καθηγητικό σύλλογο, αποφεύγοντας ανέκδοτα ή σχόλια βασισμένα σε στερεότυπα.

Ο/Η Υπεύθυνος/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός για τη διαχείριση ρατσιστικών περιστατικών, δεσμεύεται επιπρόσθετα ώστε:

- να συντονίζει την τήρηση και αξιολόγηση του Κώδικα σε συνεργασία με τον/τη Διευθυντή/Διευθύντρια και τους/τις εκπαιδευτικούς
- να αξιολογεί και να προωθεί έμπρακτα την εφαρμογή του Οδηγού, ώστε όλα τα ρατσιστικά περιστατικά να διερευνώνται και αξιολογούνται άμεσα ή σε σύντομο χρονικό διάστημα, σύμφωνα με τα βήματα διαχείρισης ρατσιστικών περιστατικών, όπως εξηγούνται στον Οδηγό
- να συμπληρώνει το Έντυπο καταγραφής ρατσιστικού περιστατικού και την Ετήσια αναφορά ρατσιστικών περιστατικών.

Ο/Η Διευθυντής/Διευθύντρια δεσμεύεται επιπρόσθετα ώστε:

- να γνωστοποιήσει και να συντονίσει συζήτηση για τον Κώδικα και τον Οδηγό σε μία τουλάχιστον συνεδρία προσωπικού
- να βεβαιώνεται ότι ο Κώδικας και ο Οδηγός είναι διαθέσιμοι και γνωστοποιημένοι σε όλους τους αρμόδιους φορείς, τους/τις εκπαιδευτικούς, τα παιδιά και τις οικογένειές τους, μέσα από τοποθέτηση αφισών στο σχολείο, αποστολή ενημερωτικού φυλλαδίου στις οικογένειες, διοργάνωση ημερίδας/εκδήλωσης ενημέρωσης κλπ).
- να ορίσει ένα άτομο από τη Διευθυντική Ομάδα ως το άτομο με ειδικά καθήκοντα για τη διαχείριση ρατσιστικών περιστατικών (Υπεύθυνος/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός) και να ενημερώσουν όλα τα μέλη της σχολικής κοινότητας και τις οικογένειές τους για τα καθήκοντά και τον ρόλο του
- να βεβαιώνεται ότι όλα τα άτομα του προσωπικού του σχολείου γνωρίζουν τις υπευθυνότητές τους σε σχέση με τον Κώδικα
- να βεβαιώνεται ότι ο Κώδικας προωθείται και οι διαδικασίες που προβλέπει εφαρμόζονται με συνέπεια και σταθερότητα
- να λαμβάνει όλα τα απαραίτητα μέτρα προστασίας των θυμάτων ρατσιστικών περιστατικών
- να λαμβάνει τις απαραίτητες αποφάσεις και δράσεις σε περιπτώσεις ύπαρξης ή διερεύνησης ρατσιστικών περιστατικών που αφορούν άτομα του σχολείου, όπως προνοείται από τον Οδηγό και σύμφωνα με τους κανονισμούς λειτουργίας των δημόσιων σχολείων

- να παρακολουθεί την εφαρμογή του Κώδικα και του Οδηγού και να συζητούν την εξέλιξή τους και τρόπους βελτίωσής τους σε ώρα συνεδρίας προσωπικού
- να ενημερώνει τον/την Επιθεωρητή/Επιθεωρήτρια του σχολείου για την εφαρμογή του Κώδικα και του Οδηγού
- να αποστέλλει στο ΥΠΙΑΝ την Ετήσια αναφορά ρατσιστικών περιστατικών για τα ρατσιστικά περιστατικά που διερευνήθηκαν και αντιμετωπίστηκαν στο σχολείο.

Οι μαθήτριες και μαθητές δεσμεύονται ώστε:

- να σέβονται την προσωπικότητα, την ελευθερία και την αξιοπρέπεια των άλλων (εκπαιδευτικών, συμμαθητών/συμμαθητριών, γονιών και όλων των άλλων προσώπων εντός και εκτός του σχολείου)
- να ενημερώνονται για τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους σε σχέση με τον ρατσισμό και τις διακρίσεις
- να αναγνωρίζουν τα διάφορα ρατσιστικά περιστατικά και να τα αναφέρουν άμεσα σε μία/έναν εκπαιδευτικό του σχολείου
- να αρνούνται να εμπλακούν σε ρατσιστικές συμπεριφορές
- να ενημερώνουν άτομα που λένε ρατσιστικά ανέκδοτα ότι μπορεί με αυτό τον τρόπο να πληγώνουν άλλα άτομα ή ομάδες
- να περιλαμβάνουν παιδιά στις παρέες και στις δραστηριότητές τους, που μπορεί να αποκλείονται λόγω της διαφορετικότητάς τους
- να αμφισβητούν οποιαδήποτε στερεότυπα ή ρατσιστικές αντιλήψεις ακούνε στο περιβάλλον τους
- να σέβονται τα εθνικά και θρησκευτικά σύμβολα, όχι μόνο τα δικά τους αλλά και των άλλων
- να αναστοχάζονται αναφορικά με τη συμπεριφορά τους και κατά πόσο αυτή μπορεί να έχει ρατσιστικές συνέπειες για άλλα άτομα ή ομάδες.

Για την επίτευξη των πιο πάνω, η σχολική μονάδα οφείλει να ενισχύει τη δημοκρατική αγωγή, μέσα από συστηματικές δράσεις ενημέρωσης, ενδυνάμωσης και συμμετοχής των μαθητών/μαθητριών, με την υποστήριξη των εκπαιδευτικών και της Επιτροπής Αγωγής Υγείας και Πρόληψης της Ενδοσχολικής Βίας⁵⁹. Οι πιο πάνω δεσμεύσεις δεν αφορούν μόνο ατομική ευθύνη αλλά αποτελούν στόχο στο πλαίσιο ολιστικής δράσης του σχολείου.

Τι μπορεί να κάνει κάποιο άτομο που πιστεύει ότι δέχθηκε ή δέχεται ρατσιστική συμπεριφορά ή κάποιος που ήταν θεατής στην εκδήλωση τέτοιας συμπεριφοράς;

Να το αναφέρει το συντομότερο δυνατό, χωρίς φόβο, σε οποιοδήποτε εκπαιδευτικό επιθυμεί ή στον/στην Υπεύθυνο/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικό. Ο/Η εκπαιδευτικός, που έλαβε γνώση, έχει υποχρέωση να ενημερώσει τον/την Υπεύθυνο/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικό, ο/η οποίος/οποία θα προχωρήσει στη διαχείριση και καταγραφή του περιστατικού με βάση τον Οδηγό διαχείρισης.

Όλες οι ανωτέρω δεσμεύσεις και δικαιώματα εμπίπτουν στο πλαίσιο των κανονισμών λειτουργίας των δημόσιων σχολείων. Συγκεκριμένα, ανταποκρίνονται στα ακόλουθα σημεία των περί Λειτουργίας των Δημόσιων Σχολείων Δημοτικής Εκπαίδευσης Κανονισμών του 2024 και 2025 - Ανεπίσημη ενοποίηση (Κ.Δ.Π. 168/2024, Κ.Δ.Π. 127/2025) και των περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμών του 2017:

1. Αρχές που διέπουν την ερμηνεία και την εφαρμογή των Κανονισμών⁶⁰
2. Ομαλή λειτουργία των σχολείων και παιδαγωγικά μέτρα ανάπτυξης κοινωνικής συμπεριφοράς⁶¹
3. Γενικές αρχές λειτουργίας των δημόσιων σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης⁶²
4. Καθήκοντα και υποχρεώσεις μαθητών⁶³.

Οδηγός Διαχείρισης και Καταγραφής Ρατσιστικών Περιστατικών

Η ευθύνη για τον Οδηγό ανατίθεται σε ένα άτομο από τη Διευθυντική Ομάδα που ορίζεται από τη Διεύθυνση του κάθε σχολείου ως ο/η Υπεύθυνος/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός. Το άτομο αυτό έχει την ευθύνη για την καταγραφή και διαχείριση ρατσιστικών περιστατικών.

Βήματα διαχείρισης ρατσιστικών περιστατικών

Η διαχείριση των ρατσιστικών περιστατικών γίνεται με ιδιαίτερο τρόπο κάθε φορά, καθώς το καθένα έχει διαφορετικά χαρακτηριστικά και ιδιαιτερότητες. Εντούτοις, σε κάθε περίπτωση είναι σημαντικό να τηρούνται τα ακόλουθα βήματα, για την αποτελεσματική καταγραφή και αντιμετώπιση των ρατσιστικών περιστατικών:

1. Το περιστατικό παρατηρείται από παιδιά ή εκπαιδευτικούς και αναφέρεται στον/στην Υπεύθυνο/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικό ή, εάν είναι ανάγκη, σε άλλο/άλλη εκπαιδευτικό που βρίσκεται πλησιέστερα.
2. Ο/Η εκπαιδευτικός που είναι μάρτυρας ή ενημερώνεται πρώτος/πρώτη για το περιστατικό:
 - επεμβαίνει για να το διακόψει
 - παρέχει άμεση στήριξη και ασφάλεια στο θύμα
 - ενημερώνει άμεσα τον/την Υπεύθυνο/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικό.
3. Ο/Η Υπεύθυνος/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός:
 - επιβεβαιώνει ότι το θύμα/τα θύματα που ήταν στόχοι του ρατσιστικού περιστατικού είναι ασφαλή
 - ενημερώνει τον/την Διευθυντή/Διευθύντρια
 - σε ξεχωριστές και κοινές συναντήσεις, συζητά για το περιστατικό με όλα τα εμπλεκόμενα παιδιά και εκπαιδευτικούς (θύματα, θύτες, θεατές)
 - σημειώνει τις λεπτομέρειες στο έντυπο αναφοράς ρατσιστικού περιστατικού.

⁵⁹ Ο περί της Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Ενδοσχολικής Βίας Νόμος του 2020 (Ν. 185(Ι)/2020) Ε.Ε., Παρ.Ι(Ι), Αρ.4793, 15/12/2020 και Ο περί της Πρόληψης και Αντιμετώπισης της Ενδοσχολικής Βίας (Τροποποιητικός) Νόμος του 2024 (Ν. 100(Ι)/2024) Ε.Ε., Παρ.Ι(Ι), Αρ.438 https://sch.cy/mc/1056/peri_prolipsis_kai_antimetopisis_endoscholikis_vias_nomoi_2020_2024_enopoiisi.pdf

⁶⁰ Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 3 και Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 3.

⁶¹ Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 22.

⁶² Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 4.

⁶³ Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 5.

4. Η διεύθυνση του σχολείου προχωρεί στην επιβολή των ανάλογων παιδαγωγικών μέτρων, με βάση τις πρόνοιες των Κανονισμών Λειτουργίας του σχολείου. Εάν τα εμπλεκόμενα άτομα παρακολουθούνται από Εκπαιδευτικό/Εκπαιδευτική Ψυχολόγο, τότε η διαδικασία επιβολής παιδαγωγικών μέτρων γίνεται σε συνεργασία με την Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας⁶⁴.
5. Η διεύθυνση του σχολείου προσκαλεί την Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας ή/και την Ομάδα Άμεσης Παρέμβασης για τις δικές τους ενέργειες αν χρειαστεί, εάν το περιστατικό κριθεί ιδιαίτερα σοβαρό ή αν προκαλείται από το ίδιο άτομο για πολλοστή φορά (βλ. Πίνακα Παιδαγωγικών Μέτρων).
6. Ο/Η Υπεύθυνος/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός συμπληρώνει στο τέλος του σχολικού έτους το συνοπτικό ετήσιο έντυπο αναφοράς, με τα συγκεντρωτικά στοιχεία για τα ρατσιστικά περιστατικά του έτους που πέρασε, με βάση τις οδηγίες σχετικής εγκυκλίου που αναρτάται προς το τέλος κάθε σχολικής χρονιάς.

Πίνακας Παιδαγωγικών Μέτρων

Ως θέμα αρχής, ο χειρισμός των ρατσιστικών περιστατικών γίνεται πρωτίστως με παιδαγωγικούς όρους και αποσκοπεί στην αλλαγή συμπεριφορών και πρακτικών, χωρίς αυτόματη προσφυγή σε τιμωρητικά μέτρα. Επιδιώκεται η χρήση ήπιων και παιδαγωγικών μεθόδων, συνεκτιμώντας τις προσωπικές περιστάσεις θύτη και θύματος. Όπου χρειάζεται, παρέχεται η κατάλληλη στήριξη και προστασία προς τα άτομα που εμπλέκονται. Η εισήγηση των παιδαγωγικών μέτρων γίνεται στη βάση των Κανονισμών Λειτουργίας των Δημόσιων Σχολείων Μέσης⁶⁵ και Δημοτικής Εκπαίδευσης⁶⁶. Γίνεται εισήγηση όπως πριν την εφαρμογή του, ο πιο κάτω πίνακας γνωστοποιηθεί σε όλους/όλες τους/τις εκπαιδευτικούς, μαθητές/μαθήτριες και τις οικογένειές τους. Κρίσιμης σημασίας είναι η διαφάνεια και η συνέπεια στην εφαρμογή κάθε βήματος και στην επιβολή των ανάλογων παιδαγωγικών μέτρων.

Βασική προϋπόθεση για να θεωρηθούν ρατσιστικά κάποια περιστατικά είναι να συμβαίνουν στη βάση της διαφορετικότητας ή ιδιαιτερότητας κάποιου ατόμου ή ομάδας ατόμων, όπως αυτή ορίζεται στο θεωρητικό υπόβαθρο του Κώδικα. Οι πράξεις και οι συνέπειές τους, όπως περιγράφονται στα περιστατικά, μπορεί να έχουν ως στόχο συγκεκριμένα **άτομα ή ομάδες ατόμων**. Για την αποτελεσματική διαχείριση ρατσιστικών περιστατικών είναι σημαντικό να καταγράφεται το κάθε περιστατικό αμέσως ή σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα, ώστε να τηρείται το σύστημα παιδαγωγικών μέτρων ανάλογα με τη συχνότητα συγκεκριμένων συμπεριφορών από συγκεκριμένα άτομα με αξιοπιστία.

Για πρακτικούς σκοπούς, στον Πίνακα Παιδαγωγικών Μέτρων που ακολουθεί, τα παιδαγωγικά μέτρα⁶⁷ αναφέρονται σε συντομία:

1. **Συμπλήρωση του εντύπου αναστοχασμού** (βλ. Παράρτημα για παράδειγμα) στο πλαίσιο παιδαγωγικού διαλόγου⁶⁸. Η αποστολή του εντύπου αναστοχασμού στο σπίτι για υπογραφή από τους γονείς επαφίεται στη διακριτική ευχέρεια του σχολείου.
2. **Παρατήρηση**, η οποία μπορεί να συνοδεύεται με τηλεφώνημα στο σπίτι⁶⁹.
3. **Γραπτή επίπληξη** από το σχολείο προς το παιδί, ιδιαιτέρως με υπογραφή από γονέα/κηδεμόνα ή ενώπιον του κηδεμόνα⁷⁰ (βλ. Παράρτημα για παράδειγμα).
4. **Απομάκρυνση** από την τάξη (Μέση Εκπαίδευση) ή Απομάκρυνση για λίγα λεπτά από δραστηριότητες της τάξης ή αλλαγή θέσης (Δημοτική Εκπαίδευση)⁷¹.
5. **Αποζημίωση** για φθορά περιουσίας του σχολείου ή και άλλων⁷².

⁶⁴ Ο Η Υπηρεσία Εκπαιδευτικής Ψυχολογίας (ΥΕΨ) αποτελεί αρμόδιο συνεργάτη των σχολείων στη διαχείριση σοβαρών επίμονων ρατσιστικών περιστατικών στο σχολικό πλαίσιο. Η επίμονη εκδήλωση ρατσιστικής συμπεριφοράς από μαθητές/μαθήτριες ενδέχεται να σχετίζεται με υποκείμενες ψυχοκοινωνικές δυσκολίες ή ψυχικές διαταραχές, οι οποίες απαιτούν διερεύνηση και εξατομικευμένη υποστήριξη από την ΥΕΨ.

⁶⁵ Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017 μέχρι 2023 (Επίσημη Εφημερίδα, Παράρτημα Τρίτο (I): 24.02.2017, 23.07.2019, 23.06.2020, 14.08.2020, 2.10.2020, 16.12.2022, 13.04.2023, 7.07.2023).

⁶⁶ Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Ε.Ε. Παρ III(I) Αρ. 5869, 26.4.2024.

⁶⁷ Τα παιδαγωγικά μέτρα που προτείνονται ισχύουν για τις περιπτώσεις ρατσιστικών περιστατικών με θύτες μαθητές. Εάν οι θύτες είναι εκπαιδευτικοί, τότε υπόκεινται στον Περί Δημόσιας Εκπαιδευτικής Υπηρεσίας Νόμο του 1969 έως (Αρ.2) 2012.

⁶⁸ Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 22 (2) α (i) και Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 22 (9) α (v).

⁶⁹ Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 22 (2) α (ii) και Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 22 (9) α (ii και viii).

⁷⁰ Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 22 (2) α (iii) και Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 22 (9) α (vii).

⁷¹ Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 22 (2) α (v) και Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 22 (9) α (iii).

⁷² Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 22 (2) α (vi) και Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 22 (9) β (i).

6. Υποχρεωτική εκτέλεση **κοινωφελούς εργασίας** που θα στοχεύει κυρίως στην αξιοποίηση των ικανοτήτων/δεξιοτήτων του μαθητή προς όφελος της σχολικής κοινότητας. Η εργασία πραγματοποιείται κατά τη διάρκεια λειτουργίας του σχολείου, στα πλαίσια των συνηθισμένων δραστηριοτήτων που αναλαμβάνουν τα παιδιά⁷³ (π.χ. αφαίρεση αναρτήσεων/συνθημάτων/γκράφιτι, βελτίωση/καθαριότητα κάποιου σχολικού χώρου ή άλλη εργασία).
7. **Συζητήσεις** με τα εμπλεκόμενα παιδιά και τις οικογένειές τους μετά από πρόσκλησή τους στο σχολείο, σε ξεχωριστές και κοινές συναντήσεις στην παρουσία του/της Υπεύθυνου Εκπαιδευτικού, της Διεύθυνσης του σχολείου και του/της Εκπαιδευτικού/Εκπαιδευτικής Ψυχολόγου, εάν χρειάζεται.
8. **Στέρψη συμμετοχής** σε ενδοσχολικές εκδηλώσεις και αθλοπαιδιές εντός του σχολείου καθώς και σε άλλες ενδοσχολικές δραστηριότητες για μία μόνο περίοδο, από μία μέχρι τριάντα συνεχόμενες ημέρες, μέσα στο ίδιο σχολικό έτος⁷⁴ ή παραμονή σε κατάλληλο χώρο κατά τη διάρκεια της ημέρας για μία περίοδο⁷⁵ (για τη Δημοτική Εκπαίδευση) ή **Αποβολή** από την τάξη και παραπομπή στη Διεύθυνση και αποβολή από 1-8 μέρες⁷⁶ (για τη Μέση Εκπαίδευση).

⁷³ Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 22 (2) α (vii) και Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 22 (9) β (ii).

⁷⁴ Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 22 (9) β (v).

⁷⁵ Ο περί Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως Νόμος (Κανονισμοί δυνάμει του άρθρου 5) Κατάταξη Κανονισμών, Παρ. 22 (9) β (iv).

⁷⁶ Οι περί Λειτουργίας των Δημοσίων Σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης Κανονισμοί του 2017, Παρ. 22 (2) α (viii - xiii).

ΕΙΔΟΣ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟΥ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΜΕΤΡΑ					
	1η φορά	2η φορά	3η φορά	4η φορά	5η φορά	6η φορά
1ο ΕΙΔΟΣ: Λεκτική προφορική, γραπτή ή ηλεκτρονική βία που πληγώνει την αυτοπεποίθηση ή την αίσθηση ασφάλειας ενός ατόμου/ μιας ομάδας, χωρίς οι δέκτες της βίας να είναι μάρτυρες, όπως: • στερεοτυπικές δηλώσεις • ανέκδοτα ή αστεία • κοροϊδία ή πειράγματα ρούχων, φαγητού, σχέσεων, κοινωνικοοικονομικής κατάστασης, περιουσίας ή σωματικής εμφάνισης • χρήση υποτιμητικής γλώσσας ή όρων • προσβλητικά σχόλια • γελοιοποίηση ή μίμηση της προφοράς ή κινήσεων • ρατσιστικά σχόλια	Έντυπο αναστοχασμού Παρατήρηση (με επιλογή τηλεφωνήματος στο σπίτι)	Έντυπο αναστοχασμού Γραπτή επίπληξη	Γραπτή επίπληξη Απομάκρυνση	Κοινωνική εργασία Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή	Συζητήσεις με παιδιά και οικογένειες στο σχολείο Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή	Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή Εμπλοκή Εκπαιδευτικού/ Εκπαιδευτικής Ψυχολόγου Ενημέρωση ή/και Πρόσκληση της ΟΑΠ (αν χρειάζεται)
2ο ΕΙΔΟΣ: Λεκτική προφορική, γραπτή ή ηλεκτρονική βία που πληγώνει την αυτοπεποίθηση ή την αίσθηση ασφάλειας ενός ατόμου/ μιας ομάδας στην οποία οι δέκτες της βίας γίνονται μάρτυρες, όπως: • στερεοτυπικές δηλώσεις • ανέκδοτα ή αστεία • κοροϊδία ή πειράγματα ρούχων, φαγητού, σχέσεων, κοινωνικοοικονομικής κατάστασης, περιουσίας ή σωματικής εμφάνισης • χρήση υποτιμητικής γλώσσας ή όρων • προσβλητικά σχόλια • γελοιοποίηση ή μίμηση της προφοράς ή κινήσεων • ρατσιστικά σχόλια	Έντυπο αναστοχασμού Παρατήρηση (με επιλογή τηλεφωνήματος στο σπίτι)	Έντυπο αναστοχασμού Γραπτή επίπληξη	Γραπτή επίπληξη Απομάκρυνση	Κοινωνική εργασία Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή	Συζητήσεις με παιδιά και οικογένειες στο σχολείο Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή	Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή Εμπλοκή Εκπαιδευτικού/ Εκπαιδευτικής Ψυχολόγου Ενημέρωση ή/και Πρόσκληση της ΟΑΠ (αν χρειάζεται)

ΕΙΔΟΣ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΣΤΑΤΙΚΟΥ	ΣΥΧΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΑ ΜΕΤΡΑ					
	1η φορά	2η φορά	3η φορά	4η φορά	5η φορά	6η φορά
5ο ΕΠΙΠΕΔΟ: Σωματική βία που πληγώνει την αυτοπεποίθηση ή την αίσθηση ασφάλειας ενός ατόμου/μιας ομάδας, όπως: • απειλητικές ή κοροϊδευτικές χειρονομίες • σπρωξίματα • χτυπήματα • τρικλοποδιές • κλοπές • απειλές • καταδίωξη • καταστροφή προσωπικών αντικειμένων ή άλλης περιουσίας • καταστροφή δημόσιας ή άλλης περιουσίας με συναισθηματική, ηθική ή άλλη αξία για συγκεκριμένα άτομα ή ομάδες (πχ. μνημεία, έργα τέχνης, κοινωνικά έργα κ.λπ.). • κλωτσιές, γροθιές • σωματική επίθεση ή παρενόχληση	Έντυπο αναστοχασμού (με επιλογή τηλεφωνήματος στο σπίτι) Γραπτή επίκληση Αποζημίωση (αν χρειάζεται) Αποζημίωση (αν χρειάζεται) Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή	Γραπτή επίκληση Αποζημίωση (αν χρειάζεται) Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή	Γραπτή επίκληση Κοινωνικής εργασίας Αποζημίωση (αν χρειάζεται) Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή	Κοινωνικής εργασίας Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή Αποζημίωση (αν χρειάζεται)	Συζητήσεις με παιδιά και οικογένειες στο σχολείο Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή Αποζημίωση (αν χρειάζεται)	Στέρηση συμμετοχής ή Αποβολή Εμπλοκή Εκπαιδευτικού/ Εκπαιδευτικής Ψυχολόγου Ενημέρωση ή/και Πρόσκληση της ΟΑΠ (αν χρειάζεται) Αποζημίωση (αν χρειάζεται)

Έντυπο καταγραφής ρατσιστικού περιστατικού

Το σχολείο διατηρεί αρχείο με όλα τα ρατσιστικά περιστατικά που αναφέρονται, με τη συμπλήρωση του παρόντος εντύπου καταγραφής ρατσιστικού περιστατικού και αποστέλλει το ετήσιο συνοπτικό έντυπο αναφοράς με βάση τις οδηγίες σχετικής εγκυκλίου που αναρτάται προς το τέλος κάθε σχολικής χρονιάς.

Ημερομηνία και ώρα περιστατικού	
Όνομα ή Ονόματα θύματος/θυμάτων	
Όνομα ή Ονόματα θύτη/θυτών	

Παρακαλώ σημειώστε με ☒ αυτό που ισχύει.

Θύμα/ Θύματα - Δέκτης/ Δέκτες	Θύτης / Θύτες
Μαθητής/τρια	Μαθητής/τρια
Εκπαιδευτικός	Εκπαιδευτικός
Άλλος - μέλος της σχολικής κοινότητας (διευκρινίστε)	Άλλος - μέλος της σχολικής κοινότητας (διευκρινίστε)

Χαρακτηριστικό στο οποίο βασίστηκε η ρατσιστική συμπεριφορά (Σημειώστε √.
Μπορούν να σημειωθούν περισσότερες από μία επιλογές):

Χρώμα		Θρησκεία	
Κοινότητα		Πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις	
Γλώσσα		Εθνική ή Εθνοτική καταγωγή	
Εμφάνιση (διευκρινίστε)		Ηλικία	
Αναπηρία		Φύλο	
Σεξουαλικός προσανατολισμός		Καθεστώς παραμονής	
Ταυτότητα φύλου		Άλλο	

Σύντομη περιγραφή του περιστατικού:

--

Χώρος όπου έλαβε χώρα το περιστατικό
(Σημειώστε με √):

Στην τάξη	
Στην αυλή	
Στο γήπεδο του σχολείου	
Στους διαδρόμους	
Εκτός σχολείου	
Στο διαδίκτυο	
Σε άλλο χώρο (διευκρινίστε)	

Το περιστατικό αναφέρθηκε από
(Σημειώστε √.):

Το θύμα/δέκτη	
Μαθητή/τρια που ήταν μάρτυρας	
Μαθητή/τρια που το άκουσε	
Εκπαιδευτικό που ήταν μάρτυρας	
Εκπαιδευτικό που το άκουσε	
Άλλο πρόσωπο (διευκρινίστε)	

Κυρώσεις που έχουν επιβληθεί (βλ. Οδηγό) και δράσεις που έχουν ληφθεί
(Σημειώστε √. Μπορούν να σημειωθούν περισσότερες από μία επιλογές.)

Έντυπο αναστοχασμού		Αποζημίωση	
Παρατήρηση		Συζητήσεις με παιδιά και οικογένειες	
Γραπτή επίπληξη		Στέρηση συμμετοχής ή αποβολή	
Επικοινωνία με το σπίτι		Άλλες (διευκρινίστε)	
Κοινωφελής εργασία			

Επιπρόσθετα σχόλια Διεύθυνσης ή Υπεύθυνου Εκπαιδευτικού:

Ετήσια αναφορά ρατσιστικών περιστατικών

Το έντυπο αυτό συλλέγεται από το ΥΠΑΝ μέσω συμπλήρωσης ηλεκτρονικού συνδέσμου από τα σχολεία, ο οποίος αποστέλλεται μέσω σχετικής εγκυκλίου στο τέλος κάθε σχολικής χρονιάς.

Επαρχία	
Σχολείο	
Διευθυντής/Διευθύντρια	
Υπεύθυνος/Υπεύθυνη Εκπαιδευτικός	
Ημερομηνία	

Παρακαλώ σημειώστε τον **συνολικό αριθμό (ΣΑ)** που ισχύει.

Συνολικός αριθμός ρατσιστικών περιστατικών που έχουν καταγραφεί κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς:

Συνολικός αριθμός θυμάτων/θυτών

Θύμα/ Θύματα - Δέκτης/ Δέκτες	ΣΑ	Θύτης/θύτες	ΣΑ
Μαθητής/τρια		Μαθητής/τρια	
Εκπαιδευτικός		Εκπαιδευτικός	
Άλλος - μέλος της σχολικής κοινότητας (διευκρινίστε)		Άλλος - μέλος της σχολικής κοινότητας (διευκρινίστε)	

Συνολικός αριθμός για το κάθε χαρακτηριστικό στο οποίο βασίστηκε
η ρατσιστική συμπεριφορά

Χαρακτηριστικό στο οποίο βασίστηκε η ρατσιστική συμπεριφορά	ΣΑ	Χαρακτηριστικό στο οποίο βασίστηκε η ρατσιστική συμπεριφορά	ΣΑ
Χρώμα		Θρησκεία	
Κοινότητα		Πολιτικές ή άλλες πεποιθήσεις	
Γλώσσα		Εθνική ή Εθνοτική καταγωγή	
Εμφάνιση (διευκρινίστε)		Ηλικία	
Αναπηρία		Φύλο	
Σεξουαλικός προσανατολισμός		Καθεστώς παραμονής	
Ταυτότητα φύλου		Άλλο (διευκρινίστε)	

Συνολικός αριθμός για τον χώρο που έλαβε χώρα
το περιστατικό

Χώρος που έλαβε χώρα το περιστατικό	ΣΑ
Στην τάξη	
Στην αυλή	
Στο γήπεδο του σχολείου	
Στους διαδρόμους	
Εκτός σχολείου	
Στο διαδίκτυο	
Σε άλλο χώρο (διευκρινίστε)	

Συνολικός αριθμός των ατόμων από τα οποία αναφέρθηκε το περιστατικό

Άτομα από τα οποία αναφέρθηκε το περιστατικό	ΣΑ
Το θύμα/δέκτη	
Μαθητής/Μαθήτρια που ήταν μάρτυρας	
Μαθητής/Μαθήτρια που το άκουσε	
Εκπαιδευτικός που ήταν μάρτυρας	
Εκπαιδευτικός που το άκουσε	
Σε άλλο χώρο (διευκρινίστε)	

Συνολικός αριθμός παιδαγωγικών μέτρων που έχουν επιβληθεί και δράσεις που έχουν ληφθεί (μπορούν να σημειωθούν περισσότερες από μία επιλογές)

Παιδαγωγικά μέτρα/Δράσεις	ΣΑ
Έντυπο αναστοχασμού	
Παρατήρηση	
Γραπτή επίπληξη	
Απομάκρυνση	
Αποζημίωση	
Κοινωνικής εργασίας	
Συζητήσεις με παιδιά και οικογένειες	
Στέρηση συμμετοχής ή αποβολή	
Σε άλλο χώρο (διευκρινίστε)	

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Έντυπο αναστοχασμού

Όνομα: _____ Τάξη: _____

Υπογραφή γονέα/κηδεμόνα: _____ Ημερομηνία: _____

Σου έχει ζητηθεί να συμπληρώσεις το έντυπο αναστοχασμού για να σε βοηθήσει ώστε η συμπεριφορά σου να είναι το δυνατόν λιγότερο ενοχλητική προς εσένα και τα άλλα μέλη της σχολικής κοινότητας. Χρειάζεται να σκεφτείς ήσυχα και προσεκτικά για τη συμπεριφορά σου καθώς συμπληρώνεις αυτό το έντυπο, προτού επιστρέψεις στην τάξη σου.

1. **Γιατί σου έχει ζητηθεί να συμπληρώσεις αυτό το έντυπο;**
2. **Ποιους κανόνες του σχολείου ή της τάξης έχεις επιλέξει να μην ακολουθήσεις;**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

3. Ποιες συνέπειες είχε η συμπεριφορά σου για σένα;
4. Ποιες συνέπειες είχε η συμπεριφορά σου για άλλα μέλη της σχολικής κοινότητας;
5. Πώς αλλιώς θα μπορούσες να είχες συμπεριφερθεί;
6. Θα μπορούσες να κάνεις κάτι για να επανορθώσεις;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Έντυπο γραπτής επίπληξης

Στοιχεία σχολείου:

ΓΡΑΠΤΗ ΕΠΙΠΛΗΞΗ

Αγαπητ _____

Λαμβάνεις αυτή την επιστολή από το σχολείο για να σου αναφέρουμε ότι είναι η φορά που έχεις εκφράσει ρατσιστική συμπεριφορά στο σχολείο μας. Σου υπενθυμίζουμε ότι εφαρμόζουμε την Ανтираτσιστική Πολιτική του Υπουργείου Παιδείας, Αθλητισμού και Νεολαίας («Κώδικας Συμπεριφοράς κατά του Ρατσισμού και των Διακρίσεων και Οδηγός Διαχείρισης και Καταγραφής Ρατσιστικών Περιστατικών»), επομένως τέτοιες συμπεριφορές δεν είναι ανεκτές στο σχολείο μας. Σου ζητούμε και πάλι να αναστοχαστείς για τις πράξεις, τα λόγια σου και για τις πιθανές συνέπειες που έχουν επιφέρει σε άλλα παιδιά ή ενήλικες στο σχολείο μας.

Με εκτίμηση,

Διευθυντής/Διευθύντρια

Όνομα γονιού / κηδεμόνα: _____

Υπογραφή: _____

Ο σχεδιασμός του Κώδικα Συμπεριφοράς Κατά του Ρατσισμού και των Διακρίσεων και του Οδηγού Διαχείρισης και Καταγραφής Ρατσιστικών Περιστατικών στηρίχθηκε στις ακόλουθες πηγές:

American Educational Research Association, National Academy of Education (2020) Statement in Support of Anti-Racist Education
<https://www.aera.net/Newsroom/Statement-in-Support-of-Anti-Racist-Education>

Anna Freud Antiracism Policy Template <https://brandplatform.annafreud.org/share/15HKwdzGqscVLfqCGi2k>

Asika, U. (2020) Bringing up Race. How to raise a kind child in a prejudiced world. London: Yellow Kite.

Aveling, N. (2007). Anti-racism in Schools: A question of leadership? Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 28(1), 69–85.
<https://doi.org/10.1080/01596300601073630>

Bhopal, K. (2018) White Privilege. The Myth of a Post-Racial society. UK: Policy Press.

Commission for Racial Equality (2002) Framework for a Race Equality Policy for Schools, London.

Conference of Education Systems Chief Executive Officers (2000) Racism. No way! A guide for Australian schools, NSW Department of Education and Training, Australia (available at <http://www.racismnoway.com.au/teaching-resources/school-planning/guide.pdf>).

Crenshaw, K.W. ed., 2019. Seeing race again: Countering colorblindness across the disciplines. Univ of California Press.

DARPL (2023) Creating an Anti-Racist Culture in Schools – A Practical Guide for School Leaders in Wales <https://darpl.org/wp-content/uploads/2023/01/DARPL-Creating-an-Anti-Racist-Culture-in-Schools-A-Practical-Guide-for-School-Leaders-in-Wales-.pdf>

Diem, S., E. Iverson, D., Welton, A. D., & Walters, S. W. F. (2024). A Path Toward Racial Justice in Education: Anti-Racist Policy Decision Making in School Districts. Educational Policy, 38(7), 1526-1562. <https://doi.org/10.1177/08959048241271329>.

Gillborn, D. (2006). Critical Race Theory and education: Racism and anti-racism in educational theory and practice. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, 27(1), 11–32.

Jones, B. L. (2020) Reducing Racism in Schools: The Promise of Anti-Racist Policies (available at <https://education.uconn.edu/2020/09/22/reducing-racism-in-schools-the-promise-of-anti-racist-policies/>)

Make a Case Against Racism: a guide for teachers of grades 4-7, British Columbia, Ministry of Citizens' Services, Canada http://www.embracebc.ca/local/embracebc/pdf/make_a_case_teachers_guide.pdf

National Education Union (2024) Framework for developing an anti-racist approach <https://neu.org.uk/sites/default/files/2024-09/NEU2532%20Anti-racist%20framework%202024%20WEB.pdf>

New South Wales Department of Education and Communities (revised February 2013) Taking Action, Keeping Safe: a resource for student leaders to counter bullying, Sydney (available at <http://www.schools.nsw.edu.au/media/downloads/schoolsweb/studentsupport/studentwellbeing/antibullying/takingaction.pdf>).

Northumberland County Council, The Equalities Team (September 2011) Recording, Reporting and Responding to Racist Incidents: Information and guidance for Northumberland Schools.

Nyegaard, S. B. (2024). Counteracting racism in education? Norwegian principals' efforts in working against racism. *Ethnic and Racial Studies*, 1–22. <https://doi.org/10.1080/01419870.2024.2380926>

Olweus, Dan (2009) Εκφοβισμός και βία στο Σχολείο, ΕΨΥΠΕ, Αθήνα.

Pollock, M. (Ed.) (2008) *Everyday Antiracism*, The New Press, New York and London.

Rutherford, A. (2020) *How to Argue with a Racist. History, Science, Race and Reality*. London: Weidenfeld and Nicolas.

Surrey County Council (2010) Guidance for Surrey Schools on Reporting and Responding to Racist Incidents, Children, Schools and Families Directorate: Schools and Learning Service (available at http://www.surreycc.gov.uk/__data/assets/pdf_file/0016/177100/Guidance-on-Reporting-and-Responding-to-Racist-Incidents.pdf).

Sweetland, J. et al (2022) Advancing Anti-Racist Education How School Leaders Can Navigate the Moral Panic about “Critical Race Theory” https://www.frameworksinstitute.org/app/uploads/2023/01/advancing-antiracist-education_Dec2022.pdf

UNESCO (2024) Unmasking racism: guidelines for educational materials <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000388802>

Walker, S., Bennett, I., Kettory, P., Pike, C., & Walker, L. (2022). ‘Deep understanding’ for anti-racist school transformation: School leaders’ professional development in the context of Black Lives Matter. Curriculum Journal, 1-17. Advance online publication. <https://doi.org/10.1002/curj.189>

Welton, A. et al (2018) Anti-Racist Change: A Conceptual Framework for Educational Institutions to Take Systemic Action, Teachers College Record Volume 120, 140314.

